

UDK 930.2 : 301.17
 Izvorni znanstveni članak
 Primito: 5. X. 1992.

Traženje novih putova na njemački način (Previranja u njemačkoj historijskoj znanosti posljednjih 25 godina)

MIRJANA GROSS

Sveučilišna profesorica u mirovini, Zagreb, Republika Hrvatska

Autorica se bavi različitim strujama i diskusijama u suvremenoj njemačkoj historijskoj znanosti te izdvaja kao bitne probleme shvaćanja odnosa »socijalne historije« i »historije društva« prije svega s obzirom na njemačku »historijsku društvenu znanost«, rasprave o odnosu teorije i priče te suprotnosti socijalno-historijskog usmjerenja i historijske antropologije, tj. povijesti svakodnevnog života kao mikrohistorije.

Historija — znanost i ideologija

Doživljaj moga života bio je susret s predstavnicima grupe oko francuskog časopisa *Annales* na međunarodnom kongresu historijskih znanosti u Rimu 1955. U sjeni tadašnjega »hladnog rata« slutila sam da moje prvo iskustvo u istraživanju na temelju postojeće razine hrvatske historiografije i značenja jugoslavenskog marksizma nakon 1948. ne može biti temelj za »zanat« povjesničarke.¹ Razmišljala sam o putovima kojima bih morala krenuti pri čemu je na mene bitno utjecala knjiga jednoga od »očeva osnivača« grupe oko *Annales*, Luciena Febvrea, »Bitke za historiju«, zbirka njegovih članaka, koja je uostalom imala izvanrednu ulogu u širenju spoznaja i u diskusijama šezdesetih godina.²

Otada sam pokušavala pratiti razvoj različitih struja u historiografiji, pisala sam brojne informacije o tim kretanjima i uspjela sam, štoviše, uvesti predmet »Metodologija historije« na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. To traženje puta imalo je praktičnu svrhu. Trebalo je pomoći da se hrvatski povjesničari, koliko god je to moguće, upoznaju s dostignućima i metodskim refleksijama u europskoj historijskoj znanosti

¹ M. Gross, *Historija XIX i XX stoljeća na X međunarodnom kongresu historijskih nauka u Rimu*, *Historijski zbornik* 1957, 250—256.

² L. Febvre, *Combats pour l'histoire*, 2. izd., Paris 1965.

i da u skladu s podizanjem razine hrvatske historiografije razmisle o mogućnostima primjene novih spoznaja. Naišla sam na otpor predstavnika tradicionalne historije, ali i na odobravanje mladih povjesničara od kojih su neki i sami počeli prikupljati obavijesti radi unapređivanja vlastitih rezultata i istraživanja. Veliko mi je zadovoljstvo da sve neugodnosti što sam ih proživjela nisu bile uzaludne. Danas je dio hrvatskih profesionalnih povjesničara s novim temama i novim pristupom okrenut prema razini europske historiografije.

Jedno od mojih bitnih iskustava u vezi s kretanjima u europskoj historiografiji jest ne samo veliko šarenilo shvaćanja nego i činjenica da avangardne koncepcije, koje se nakon određenog vremena etabliraju na sveučilištima i institutima, doživljavaju s vremenom ozbiljne kritike i moraju modificirati svoje »paradigme«. Ili, kako se o tim previranjima izrazio Fernand Braudel: »Ono što se najviše mijenja jest problematika našeg zanata.« Zato svaka obavijest o kretanjima u suvremenoj historijskoj znanosti vrlo brzo zastarijeva. Pritom sam naučila da novi pristupi istraživanju ne mogu nikada sasvim oduzeti legitimaciju starijim smjerovima.

U prvom izdanju svoje knjige »Historijska znanost« (1976.) pokušala sam uz povijest europske historiografije (i nešto malo SAD) prikazati značenje suvremene historiografije šezdesetih godina, dakle prije svega veliko doba grupe oko *Annales*, napuštanje njemačkoga idealističkog historizma te početak okretanja prema socijalnoj historiji u tadašnjoj Saveznoj Republici Njemačkoj. U drugom izdanju (1980.) već ima obavijesti o sedamdesetim godinama, prije svega o promjenama znanstvenog pristupa u grupi oko *Annales* i o prodoru socijalne historije u Njemačkoj. No drugo je izdanje moralo ostati neizmijenjeno, i samo na kraju postoji dodatak s novim obavijestima koje su zato nepotpune i jednostrane. Korak dalje s informacijama o novim diskusijama potkraj sedamdesetih i na početku osamdesetih godina učinila sam u dodatku Opće enciklopedije i u nekim prilogima.³

Moje nezadovoljstvo obavijestima o historijskoj znanosti uopće, a posebno nakon 1945., u spomenutoj knjizi ima još jedan uzrok. U međuvremenu sam, naime, u vlastitoj istraživačkoj praksi sustavno primijenila ono što sam naučila prikupljajući obavijesti, uz prilagođivanje mogućnostima i potrebama hrvatske historiografije i vlastitim ograničenjima.⁴ Zato mislim da bih morala sastaviti novu knjigu koja bi, ovisno o uvjetima za prikupljanje obavijesti, bila više u skladu s današnjim kretanjima i s novijom literaturom o starijoj historiografiji. Ne znam hoću li to moći proveći zbog ratnih uvjeta i vlastitih problema. Zato sam odlučila da pojedine

³ *Historijska znanost*, Razvoj, oblik, smjerovi, Zagreb 1. izd. 1976., 2. izd. 1980.; *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža«*, Dopunski svezak A—Z, Zagreb 1988., 227—235; *Brodelijanski svijet*, *Historijski zbornik* 1986., 253—261; *Identitet Francuske*, *Historijski zbornik* 1987., 385—395 (nekrolog Braudela i recenzija njegova posthumnog djela); *Ekumena historičara*. O 16. međunarodnom kongresu historijskih znanosti, Stuttgart 1985., *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, sv. 18, Zagreb 1985., 271—284.

⁴ U knjizi: *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb 1973., to su samo zameci. No u knjigama: *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb 1985., i *Prema hrvatskome građanskom društvu (zajedno s Agnezom Szabo)*, Zagreb 1992., primijenila sam određene spoznaje na temelju svoga učenja od njemačke i francuske historiografije.

važne obavijesti objavim u *Časopisu za suvremenu povijest*, sjećajući se svoje divne suradnje s pokojnim urednikom Ivanom Jelićem i njegove moralne potpore mojem često nesigurnom pa i očajničkom tapkanju pri traženju novih spoznaja.

Jedna od mojih motivacija da se bavim metodologijom historije bilo je i ostalo uvjerenje da bitka za njezinu znanstvenost može biti makar slabija prepreka totalnoj ideologizaciji hrvatske prošlosti.⁵ U ovih četrdesetak godina, otkad se bavim tim poslom, nositelji ideoloških legitimacija inzistirali su na jednostranom osvjetljenju povijesnih činjenica, odričući im vlastito postojanje u jednom drugom vremenu. Povijest se smatrala skladištem podataka za ideološke strategije, a tako je to i u današnje vrijeme »preideologizacije«. Historiografija se uglavnom ne vrednuje po znanstvenosti svojih rezultata, tj. prema kakvoći odgovora na pitanje što je istina o predmetu istraživanja. Postoje snažne tendencije i pritisci da se dio hrvatske povijesti svede na pričanje mitova a dio prepusti zaboravu. No sve historiografske struje u Europi i ostalom svijetu moraju se razračunavati s napetosti između historijske znanosti koja istražuje povijesnu zbilju i manipularnog a iskrivljenog sjećanja većine suvremenika. Praksa se, dakako, ne može opravdati poviješću, ali je njezina legitimacija uvelike povezana s historijskim istraživanjem.

Povijesno je mišljenje i u znanstvenom obliku ovisno o potrebi orijentacije u društvenom životu sadašnjosti. Promjene u društvenim odnosima izazivaju krizu orijentacije, mijenja se i značaj interesa povjesničarâ i njihove čitalačke publike za prošlost. Sumnja se u dotadašnje oblike i sadržaje, nastaje atmosfera za istraživanje novih predmeta i područja te za pojavu novih metoda. Dakako, te se promjene mogu opravdati samo proširenjem povijesnoga iskustva na temelju metodskih pravila istraživanja koja omogućuju da autor postigne rezultate iz obavijesti izvora na način koji se može racionalno kontrolirati. Očigledno je zato da nove interpretacije povijesnih činjenica ne nastaju samo zbog otkrivanja novih izvora, povišenja razine historijske znanosti, odnosno povećanja iskustva pojedinog autora, nego i zbog promjena općih društvenih uvjeta. Najspektakularniji je primjer historiografija o francuskoj revoluciji, pogotovu u vezi s njezinom dvjestogodišnjicom.

Povjesničar ne smije, kao većina suvremenika, smatrati vlastite doživljaje jedinim izvorom iskustva i mora se suprotstaviti totalnoj redukciji povijesti na iskustvo jedne generacije, koje je relativno i podliježe razmjerno brzom promjeni. Kratkoročna je pogotovu svaka povijest pobjednikâ. Oni se zanimaju samo za činjenice iz nedavne prošlosti koje su, kako pretpostavljaju, u vezi s njihovom pobjedom, ili gledaju na dugoročna povijesna kretanja isključivo s aspekta svoje pobjede, određujući često koje osobe ili događaje treba istaknuti a koje zaboraviti.

⁵ Bojala sam se također da će historija, bude li i dalje priča o nekim političkim događanjima i istaknutim osobama, biti sasvim atomizirana, tj. da će se neke društvene znanosti umjesto nje baviti određenim povijesnim retrospektivama, te da će se historija pretvoriti u puku ideologiju. Na tu opasnost najviše je upozoravala nastava povijesti u »usmjerenoj« školi, u kojoj su povijesni sadržaji bili razbijeni među druge predmete, a predmet »povijest« odgurnut na margine kao puko opravdanje legitimacijskih potreba režima.

Kratkotrajna povijesna iskustva grupa ili pojedinaca ponekad izazivaju iluzije da suvremeni čovjek može shvatiti ljude prošlosti i »uživjeti« se u njihov položaj. No to racionalno nije moguće, jer je minuli život korjenito drukčiji od našega. Zato je »povijest povjesničara« tako često razočaranje za suvremenike. Oni u njoj ne prepoznaju svoj prisran prošli svijet što su ga stvorili u mašti. No i profesionalni rad često uključuje mitološke i ideološke interpretacije. Ne postoji oštro razgraničenje između profesionalnih povjesničara i publike u pitanju zadaće historiografije da učvršćuje kolektivnu individualnost, što se uglavnom najbolje postiže pričanjem o događajima, istaknutim pojedincima ili malim grupama, a ne istraživanjem društvenih procesa koje je bliže objašnjenju suvremenih kretanja.⁶ Zato su različita shvaćanja o povijesti-priči posljednjih godina u središtu teoretskih diskusija.

Mislim da je smisao moga bavljenja s *know how* historije velikim dijelom i u nastojanju da se nasuprot maštanjima i izmišljotinama utvrđuju povijesne činjenice metodama kojima su određeni istaknuti autori postigli značajne rezultate. Ipak imam na umu da je pitanje znanstvenosti, ne samo historije nego i svih društvenih strukâ koje se sustavno bave čovjekom, već odavno predmet diskusije uz vrlo različita mišljenja. U svakom slučaju uvjerena sam da određeno poznavanje povijesnih činjenica na temelju rezultata solidnoga istraživanja može pomoći racionalnom pristupu dijela građana suvremenoj zbilji, povećati njihovu sposobnost procjene određene situacije, smanjiti mogućnost manipulacije ljudima. Mislim da je to zacijelo jedan od uvjeta za izgradnju demokratskoga društva u Hrvatskoj.

Socijalna historija i historija društva

Sve promjene u našoj struci usko su povezane s pitanjem metoda. U tradicionalnoj historiji, sistematiziranoj u 19. stoljeću, pojam »metoda« nije bio istovjetan s refleksijama povjesničara o njihovoj struci. Metoda je prije svega bila sistem postupaka i skup pravila na kojima se temelji istraživanje kao specifična spoznajna operacija. Smatralo se da je bez tih pravila nemoguće prikazati ljudsku prošlost kao povijest. Posebnost postupakâ, kojima se, uz pomoć izvora kao ostataka prošlosti, postiže spoznaja, tradicionalna je historija dugo opravdavala kao razgraničenje s drugim društvenim znanostima. Valja pritom razlikovati metodske rasprave povjesničara od filozofije povijesti koja ne pita za regulativne postupke pri istraživanju nego za načela povijesnoga mišljenja.⁷

⁶ Iznimka je u tom pogledu posthumno djelo F. Braudela (*L'identité de la France*, I, II, Paris 1986.), pokušaj prikaza povijesti Francuske u smislu njezina identiteta radi pouke sutrašnjoj Francuskoj. Želio je utjecati na povijesnu svijest, ali ujedno primijeniti svoju »histoire totale« na primjer pristupačan široj publici. To se djelo ne temelji na »pripovijedanju«, iako ima izuzetne literarne kvalitete. Vidi bilj. 3.

⁷ O metodama, prije svega o odnosu »razumijevanja« i »objašnjenja«, o idiografskom i nomotetskom pristupu, o individualizirajućim i generalizirajućim metodama, vidi: Gross, *Historijska znanost*, u poglavlju: *Objašnjenje, konstrukcija, sinteza*.

Predstavnici tradicionalne historije (koja se bavila pojedinačnim nepovijestivim događajima i istaknutim osobama — i to najviše političkom i idejnom povijesti) smatrali su da o metodskim postupcima, etabliranim u praksi, nisu potrebne teoretske diskusije. Studenti su na seminarima na sveučilištima učili tehničke postupke na određenim dokumentima i temama, i nije bilo riječi o općim načelnim temeljima istraživanja. Međutim, posljednjih desetljeća tehnički su se postupci umnožili, historijska se znanost počela usmjerivati prema metodskim potencijalima drugih društvenih znanosti. Nametnulo se pitanje mogućnosti sinteza, koje zahtijeva dopunu tradicionalnih metoda. Uvijek se nanovo rasprave kreću između dviju krajnosti: da povjesničar može istraživati samo pojedinosti i prikazati ih u obliku priča, ili da mora težiti analitičkim metodama i upotrebi teorija koje bi omogućile istraživanje dugotrajnijih društvenih procesa i njihovih struktura na širem prostoru.

S težištem na toj temi pokušala bih obavijestiti o promjenama u njemačkoj historijskoj znanosti u posljednjih dvadesetak godina. Riječ je, dakako, o kretanjima u bivšoj Saveznoj Republici Njemačkoj, a ne i u bivšoj Njemačkoj Demokratskoj Republici, gdje je historiografija stajala pod znakom dogmatskog marksizma-lenjinizma. Odabrala sam tri pitanja o kojima se najviše raspravlja: koncepcije »Historijske društvene znanosti« o »socijalnoj« historiji i historiji »društva«, odnos teorije i priče te rast popularnosti historijske antropologije.

Brojne diskusije o tome što je zapravo »socijalna« historija počele su šezdesetih godina a traju još i danas, iako su poprimile drukčiji značaj. »Socijalna« historija kao istraživanje povijesnih činjenica »između ekonomije i politike« pratila je donekle i tradicionalnu političku historiju o pojedinim događajima i istaknutim osobama. To vrijedi posebno za francusku pozitivističku historiografiju, a i za englesku historiografiju u kojoj »socijalna« ima dugu tradiciju obuhvaćanja ljudske djelatnosti »izvan politike«. Grupa oko časopisa *Annales* prvi put je načelno postavila na dnevni red pitanje socijalne historije još prije drugoga svjetskog rata, a nakon toga pojačala se diskusija o »totalnoj« historiji. Ona se uglavnom kretala oko načela F. Braudela da historijsku znanost treba izgraditi kao historiju društva pokušajima spoznaje totaliteta činjenica koje strukturiraju određeno društvo. Očekivala se historija »strukturâ« kao rekonstrukcija uvjetovanosti nadindividualnih procesa. No »totalna« historija, koja je željela obuhvatiti dugotrajne procese na velikim prostorima, pokazala je ubrzo svoje slabosti. Na Braudela su se sručile kritike da su njegovi rezultati samo nizanje različitih područja povijesne zbilje bez sinteze njihovih međuovisnosti. Pojam »totaliteta« »nove« historije ostao je nedefiniran i postao zapravo nešto kao integrativni ideal. »Nova nova« francuska historiografija, koja je izrasla iz tih impulsa a još se uvijek smatra grupom oko *Annales*, obratila se istraživanju regija i lokaliteta s antropološkog aspekta. Braudelova »totalna« historija pretvorila se u historiju »u mrvicama«.⁸

⁸ Gross, Brodelijanski svijet; J. Le Goff, P. Nora (ur.), *Faire de l'histoire I—III*, Paris 1974.; J. Le Goff, J. Revel, R. Chartier (ur.), *La nouvelle histoire*, Paris 1978.

Pionirsku ulogu pri pokretanju diskusije o »socijalnoj« historiji imao je britanski marksistički povjesničar Eric Hobsbawm jednim svojim člankom kojim je stavio na dnevni red razliku između »socijalne« historije (social history), kao jedne od poddisciplina historijske znanosti, i historije »društva« (history of society), kao koncepta sinteze, tj. orientacije prema što obuhvatnijoj analizi povijesnih društava.⁹ No Hobsbawm i ostali autori zadovoljili su se nabranjanjem različitih društvenih područja koja se uglavnom istražuju svako za sebe, a zajedno se približavaju poželjnoj »history of society«. Izostalo je dakle metodsko produbljivanje toga pristupa.

U Sjedinjenim Državama nije bilo moguće usmjerenje prema »history of society«. U posljednjih dvadesetak godina nastala je uz »new economic history« (ekonometrija ekonomista) i »social scientific history« kao isključivo kvantitativna historija. Njezini su pobornici zapravo napustili osnovne postulate historijske znanosti. »Nova socijalna historija« bavi se istraživanjem pojedinih uskih društvenih područja, bez nastojanja da utvrdi njihove međusobne veze. Načela obuhvatnoga konteksta pojedinačnih društvenih činjenica, odnosno integracije rezultata pojedinih poddisciplina, nisu uopće postala predmet diskusije. Zato jedan kritičar kaže da je američka socijalna historija danas samo erupcija energije i ništa više.¹⁰

Debata o socijalnoj historiji u Njemačkoj posebno je instruktivna. Nigdje nema toliko diskusija, simpozija i zbornika o tim pitanjima kao u Njemačkoj.¹¹ Dakako, broj povjesničara koji se ozbiljno razračunavaju s metodskim pitanjima, kao ni drugdje, nije velik. No oni su na različite načine uspjeli utjecati na tihu većinu, a prema tome i na razvoj historiografije.

U Njemačkoj je starija generacija povjesničara posebno tvrdokorno ustrajala uz idealistički historizam, kada je drugdje socijalna historija već bila u punom cvatu. Potkraj pedesetih, a pogotovu na početku

⁹ E. J. Hobsbawm, *From Social History to the History of Society*, u: F. Gilbert, *St. Graubard* (ur.), *Historical Studies Today*, New York 1972.

¹⁰ S. P. Hays, *Dreissig Jahre »Neue Sozialgeschichte« in den USA*, u: J. Kocka (ur.), *Sozialgeschichte im internationalen Überblick*, Darmstadt 1989. O mrvljenju historijske znanosti u SAD vidi i M. Gross, *Što je novo u američkoj »novoj« historiji?* *Časopis za suvremenu povijest* 1, 1979., 89—112.

¹¹ Na početku osamdesetih godina okupila se studijska grupa koja se bavi »teorijom historije«. Okupljala je povjesničare različita usmjerenja i organizirala znanstvene skupove. Referati su objavljeni u seriji »Beiträge zur Historik« od kojih je dosad, koliko mi je poznato, izašlo pet svezaka. R. Koselleck, W. J. Mommsen, J. Rüsen (ur.), *Objektivität und Parteilichkeit in der Geschichtswissenschaft*, München 1977.; K. G. Faber, Ch. Meyer, *Historische Prozesse*, München 1978.; J. Kocka, Th. Nipperdey, *Theorie und Erzählung in der Geschichte*, München 1979.; R. Koselleck, H. Ludz, J. Rüsen, (ur.) *Formen der Geschichtsschreibung, Theorie der Geschichte*, Nördlingen 1982.; Ch. Meyer, J. Rüsen, *Historische Methode*, München 1988. Vidi i časopis *Geschichte und Gesellschaft (Zeitschrift für historische Sozialwissenschaft)* i seriju »Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft«. No osim spomenutih izdanja postoje brojna druga. Primjerice: J. Rüsen, *Historische Vernunft, Grundzüge einer Historik I*, Göttingen 1983.; isti autor, *Rekonstruktion der Vergangenheit, Grundzüge einer Historik II*, Göttingen 1986.

šezdesetih godina, počeo je prvi prodor mladih »boraca« koji su osvajali nove prostore i formulirali svoje koncepcije u teoriji i u istraživačkoj praksi. Oni su dominirali diskusijom do pretkraj sedamdesetih godina. Kao što se dogodilo i s grupom oko *Annales*, i njemački pripadnici nove struje morali su se nakon nekoliko godina razračunati s pitanjem što su od svoga programa proveli u život, što je neostvarivo i u čemu njihovi kritičari imaju pravo.

Led je prvi probio povjesničar starije generacije Werner Conze. Suprotstavio se redukciji historijske znanosti na slike vrijedne uspomene i na priče na podlozi zdravog razuma. Želio je teme i metode koje bi nadvladale diobe na dosad međusobno odijeljene poddiscipline. Sintetizirajuća zadaća povjesničara bila bi u izgradnji socijalne historije kao strukturalne historije koju je suprotstavio tradicionalnoj događajnoj historiji. Upozoravao je da se istraživanje ne može svesti samo na ideje, djelatnost i iskustvo ljudi, nego i na procese koji se kreću mimo njihovih nastojanja.

Cijeneci te impulse, mladi povjesničari, koji su htjeli prijeći »na onu stranu historizma«, podvrgli su kritici Conzeovo izjednačivanje socijalne i strukturalne historije. Strukturalnu historiju željeli su primijeniti na sva područja društvenoga života. Dokazali su svojim radovima da istraživanje struktura isto tako odgovara političkoj historiji. »Događaj« tradicionalne historije definirali su kao povezanost zbivanja što ih suvremenici doživljavaju kao smisljeno jedinstvo unutar određenoga kronološkog slijeda, a povjesničar ih može ispričati u kategorijama toga kronološkog slijeda. Događaj dakle ne prelazi kronološki iskustveni prostor onih koji u njemu sudjeluju. Događaje izazivaju određene osobe ili su njima pogođene, a uzrokuju ih jednim dijelom strukture. Za razliku od priča o događajima ti su socijalni povjesničari željeli istraživati strukture. To nisu nužno povezanosti koje ljudi mogu kao takve uočiti, a po svome vremenskom okviru prelaze iskustveni prostor suvremenika, i zato se ne mogu, kao događaji, ispričati nego se moraju opisati. No događaji i iskustva dijelom uvjetuju artikulaciju struktura.

Strukturalna historija definira se, dakle, kao pristup koji najveću pažnju obraća nadindividualnim strukturama i procesima. Istražuju se uvjeti i prostor opredjeljenja ljudske djelatnosti uz upotrebu analitičkih metoda, a ne samo ljudski motivi na temelju »razumijevanja« i »uživljanja« u događaje i istaknute osobe kao u tradicionalnom historizmu. Pokušavaju se dakle istražiti fenomeni duljega trajanja, a ne samo oni koji podliježu brzim promjenama.¹² Neki su povjesničari inzistirali na eksplicitnoj upotrebi teorija pri obradi socijalnoekonomskih i socijalno-strukturalnih spletova uzročnosti.

¹² R. Koselleck, *Darstellung, Ereigniss und Struktur*, u: G. Schulz (ur.), *Geschichte heute, Positionen, Tendenzen und Probleme*, Göttingen 1973.; J. Kocka, *Sozialgeschichte zwischen Strukturgeschichte und Erfahrung*, u: W. Schieder, V. Sellin, *Sozialgeschichte in Deutschland. Entwicklungen und Perspektiven im internationalen Zusammenhang I*, Göttingen 1986.; isti autor, *Sozialgeschichte, Begriff-Entwicklung-Probleme*, 2. izd., Göttingen 1986.

Novu »kritičku« socijalnu historiju uvela je grupa na mladom sveučilištu u Bielefeldu, koja je okupila povjesničare zainteresirane za diskusiju. Za tu »školu« vrijedi isto što i za »školu« oko *Annales*. Nije riječ o homogenoj grupi s jedinstvenim teoretskim programom pri usmjerenju prema historiji »društva«. Njihov koncept »historijske društvene znanosti« (Historische Sozialwissenschaft) nipošto nije dogmatično učenje nego »ponuda za diskusiju«. Najpoznatiji predstavnici bielefeldske »škole«, Hans-Ulrich Wehler i Jürgen Kocka, u raspravama i zbornicima razvili su program »historijske društvene znanosti« kao sociološki, ekonomski i socijalnopsihološki informirane historijske znanosti. Pritom su energično isticali nužnost upotrebe teorije.

Da bismo razumjeli značaj njemačke »historijske društvene znanosti« sedamdesetih godina, moramo najprije upoznati interpretaciju odnosa »socijalne« historije (Sozialgeschichte, Social history) i historije »društva« (Gesellschaftsgeschichte, History of Society). »Socijalna« historija shvaćena je kao poddisciplina ili »sektorska« znanost, kao što su ekonomska, politička i kulturna historija. »Socijalna« se historija suprotstavlja tradicionalnom istraživanju država i ideja istaknutih osoba i zagovara istraživanje struktura i procesa, dakako, uz ljudsku djelatnost. Došlo je zato do eksplozije ispitivanja novih tema i područja.¹³ U praksi je, razumije se, bilo nemoguće odijeliti »socijalnu« historiju od drugih grana historijske znanosti, pa se najprije javila ekonomska i socijalna historija (razvijena u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Državama), a i socijalna i politička, te socijalna i kulturna historija. Neki pripadnici bielefeldske »škole« bavili su se intenzivno socijalnim osnovama političkoga razvoja s »emancipacijskim« ciljem. »Socijalna« je historija dobila funkciju kritike ideologije odnosno revizije novije njemačke povijesti, što je izazvalo znatne političke sukobe.¹⁴

»Socijalni« povjesničari istraživali su sve mnogobrojnije dimenzije zbilje, pa je to šarenilo postalo nepregledno, i nastala je potreba socijalno-historijski usmjerenih sintetičkih pokušaja. Zato se pojavio koncept historije »društva« (Gesellschaftsgeschichte) kao sinteze ili »skice za sintezu« koja obuhvaća sva povijesna područja, ali uz naglasak na društvenim strukturama, procesima i djelatnostima u užem smislu. Smatralo se da je povijesna zbilja kao predmet historijske znanosti složeno jedinstvo

¹³ To su: staleži, klase (posebno radništvo i građanstvo a manje seljaštvo), njihov položaj, sastav i ponašanje, zatim institucije kao obitelji, poduzeća, udruženja. Mnogo se istražuju društveni odnosi (rodbinski, radni, različiti oblici komunikacije) i društveni konflikti. U središtu su pažnje i procesi urbanizacije i industrijalizacije, društvena mobilnost i nejednakost. Opsežan pregled novije socijalne historije u Saveznoj Republici Njemačkoj daje G. A. Ritter, *Die neuere Sozialgeschichte in der Bundesrepublik Deutschland*, u: J. Kocka (ur.) *Sozialgeschichte im internationalen Überblick*.

¹⁴ Uz sudjelovanje brojnih autora, dvije su oštre polemike potresale svijet njemačkih povjesničara i intelektualaca. To je najprije pitanje je li postojao »poseban put« (Sonderweg) Njemačke koji bi se razlikovao od razvoja zapadnih zemalja (prema demokratskom uređenju) i doveo do nacizma, ili je riječ o njemačkoj varijanti općeeuropskih kretanja. Zatim je predmet polemike bila »prošlost koja ne želi proći«, naime, kontroverza o posebnosti nacističkog zločina nad Židovima. »Historikerstreit«, München—Zürich, 7. izd. 1989.

»dimenzija« (političke, ekonomske, kulturne i društvene u užem smislu), što ga treba istraživati specijalnim poddisciplinama ali i s aspekta spoznaje njihove međusobne povezanosti u cjelini na putu prema Gesellschaftsgeschichte. Nije riječ o nekim apsolutnim načelima, jer bi to bilo u suprotnosti s liberalnim usmjerenjem zagovornikâ toga kretanja. Nije to ni ekonomski determinizam, iako su Wehler i Kocka optuženi zbog marksizma jer su se služili nekim Marxovim »impulsima« (bez političkih konzekvenca) u smislu tadašnjega »neomarksizma«, kombinirajući ih s učenjem Maxa Webera.¹⁵

U pokušaju sinteze naglašavalo se značenje društveno-ekonomskih faktora unutar opće povijesti i tako se pokušavao organizirati prikaz splêta određenih fenomena. Gesellschaftsgeschichte trebala se poslužiti teorijama kao kriterijem za izbor činjenica za istraživanje, za strukturiranje i sintetiziranje oko socijalnopovijesne jezgre. Povijesna se zbilja, dakle, shvaćala kao promjenljiv sistem, kao »društvo« u širem smislu, koje je diferencirano na sisteme-dijelove, a u njima »društvo« u užem smislu bitno utječe na ostale dijelove, no, dakako, ovi posljednji također utječu na »društvo« u užem smislu.

U doba svoje ekspanzije između 1965. i 1975. njemačka je socijalna historija nekako gubila sadržaj i postajala nalik na kameleona ili zastavu za koju su se vodile žestoke bitke. Uostalom, slične su se žalbe čule i u Velikoj Britaniji i Francuskoj. Za mnoge povjesničare socijalna je historija postala maglovit skupni pojam za sve što je »napredno« zbog kritike tradicije i u historijskoj znanosti i u njemačkom društvu, zbog poziva na obnovu historijske znanosti i kao dio intelektualnoga raspoloženja oko godine 1968. Osamdesetih godina problem socijalne historije izgubio je to značenje. Pretjerana su očekivanja od mogućnosti Gesellschaftsgeschichte nestala, a strah konzervativaca od socijalne historije splasnuo. Diskusija o socijalnoj historiji više nije u središtu pažnje, ali sve veće mrvljenje istraživanja na mikroskopske pojedinosti trajno podržava, doduše izmijenjeno, pitanje nužnosti sinteze u smislu Gesellschaftsgeschichte.

Problem Sozialgeschichte i Gesellschaftsgeschichte, dakle, bitan je sastavni dio »historijske društvene znanosti« (Historische Sozialwissenschaft) što su je, prije svega, zastupali Kocka i Wehler. Sedamdesetih godina razvila se polemika o programu »historijske društvene znanosti«. Riječ je o eksplicitnoj upotrebi modelâ i teorijâ radi povećanja analitičke snage historijske znanosti pri istraživanju struktura i procesa.

Kako je nemoguća rekonstrukcija povijesti u svoj svojoj složenosti, pa je uvijek nužan izbor činjenica za obradu i njegovo znanstveno opravdanje, »historijska društvena znanost« nastojala se više služiti argumentacijom nego glatkom pričom. Bio je to zapravo samo teoretsko-metodološki koncept što su ga prihvaćali povjesničari različitih mišljenja. Konzervativni sljedbenici historizma optuživali su tu »školu« da svodi šarenu složenost i višeznačnost povijesti na modele i teorije koje nisu u skladu s radom povjesničara, da proizvodi teze umjesto da priča o

¹⁵ Po tome je poznato djelo o klâsnom društvu u prvom svjetskom ratu J. Kocke, *Klassengesellschaft im Krieg, Deutsche Sozialgeschichte 1914—1918*, Göttingen 1973.

pojednim povijesnim činjenicama, da precjenjuje snagu struktura i procesa a potcjenjuje djelatnost povijesnih aktera.¹⁶

U međuvremenu je maglovita koncepcija Gesellschaftsgeschichte doživjela svoju razradu velikim dijelom zaslugom H. U. Wehlera. U periodu agresivnoga nastupa »historijske društvene znanosti« bavio se Bismarckovim carstvom i problemima imperijalističke epohe. Njegovo žestoko kritizirano djelo o Njemačkom Carstvu bilo je prvi primjer njemačke »historijske socijalne znanosti«.¹⁷ Nije pisao o namjerama i djelima pojedinaca nego o strukturama i procesima društvenoga sustava koji je uvjetovao ljudske djelatnosti. Nakon toga u nizu se članaka razračunavao s pitanjem Gesellschaftsgeschichte, da bi nakraju opravdao svoje viđenje u praksi dvjema knjigama koje obuhvaćaju njemačku historiju »društva« od 1700. do 1849.¹⁸

Wehler je tim djelom izazvao brojne pohvale, a kritika protivnika bila je ovaj put bez nekadašnje žuči i posebnih političkih konotacija. Wehler je ispravio svoje nekadašnje shvaćanje o historiji »društva« kao integracijskoj znanosti. Njegovo uvjerenje u nužnost »sinteze« ili »skice za sintezu« ostalo je dakako neuzdrmano. No priznao je da je prvobitan koncept Gesellschaftsgeschichte bio odviše pod utjecajem njemačke tradicije (Hegel, Marx, Lorenz von Stein). Korigirao je svoje prijašnje shvaćanje da ekonomsko-socijalni faktori imaju najveću snagu pri usmjerenju povijesnih procesa i da bi zato teorija, koja se temelji na ekonomsko-socijalnim pokretačkim silama, imala najveću snagu objašnjenja. Iz te njegove nove koncepcije proizišlo je i uvjerenje da industrijska revolucija nije svjetsko-povijesna prekretnica, i zato spomenuto Wehlerovo djelo počinje povijesnim procesima oko 1700., dakle mnogo prije industrijske revolucije u Njemačkoj. Wehler brani Gesellschaftsgeschichte kao »regulativnu ideju« i kaže da svatko tko sudjeluje u raspravi o odlikama i ograničenjima toga koncepta zna da je predodžba o mogućnosti obuhvaćanja totaliteta ilegitimna, da je znanje u društvenim znanostima parcijalno i vezano uz određene spoznajne interese ili kulturnovrijednosne ideje (M. Weber) koje se mijenjaju.

Wehler je u svom djelu pokušao univerzalnopovijesno shvaćanje Maxa Webera primijeniti na istraživanje određenoga društva. Dakako, već

¹⁶ O značenju »Historische Sozialwissenschaft« pisali su: J. Kocka u radovima spomenutim u bilj. 12; H. U. Wehler, *Historische Sozialwissenschaft und Geschichtsschreibung. Studien zu Aufgaben und Traditionen*, Göttingen 1980.; R. Rürup (ur.), *Historische Sozialwissenschaft, Beiträge zur Einführung in die Forschungspraxis*, Göttingen 1977.

¹⁷ *Das deutsche Kaiserreich 1871—1918*, Frankfurt/M. 1973. Wehler je smatrao da ima moralnu obvezu otvoreno zastupati društveno-političke ciljeve: emancipaciju, prosvjećivanje te kritiku tradicije i moći. Taj »emancipatorski« angažman ne bi bio u protivnosti sa znanstvenim načelima. Zato se »historijska društvena znanost« sukobljavala s uvjerenjima o nužnosti jačanja kolektivnog, pogotovu nacionalnog identiteta, nakon nacističke katastrofe.

¹⁸ *Deutsche Gesellschaftsgeschichte I, II*, München 1987. Prvi svezak obuhvaća razdoblje od feudalizma staroga carstva do defenzivne modernizacijske reformne ere 1700.—1815., a drugi svezak razdoblje od reformne ere do industrijske i političke njemačke dvostruke revolucije 1815.—1848/49. Autor namjerava objaviti još dva sveska, do 1918.

je godinama prije toga trajala diskusija o primjeni raznih aspekata učenja Maxa Webera.¹⁹ Ako se društvo konstituirala s pomoću moći, rada i kulture, smatra Wehler, ako svaka od tih »dimenzija« ima relativno autonomno područje i snagu — a ne mogu se svesti jedna na drugu — onda moć i kultura imaju uz rad zacijelo jednak položaj ili vrijednost. To bi dakle, prema Wehleru, bila »trijada« jednakovrijednih dimenzija koje su postojale i u odnosima moći i u kulturnim normama predmodernih društava. On smatra da nema kriterija za odluku povjesničara o prevladavanju ove ili 'one »dimenzije«, i da je to »čin vjere« ako netko jednom zauvijek daje prednost politici, idejama ili ekonomsko-socijalnim pokretnim snagama. Slabost je paradigme *Gesellschaftsgeschichte* i u tome što se ona mogla primijeniti samo na analizu povijesnog razvoja posljednjih 200 godina, a ne i na istraživanje predmodernih društava. Zato Wehler misli da još predstoji šira i elastičnija definicija koncepta *Gesellschaftsgeschichte*. On se dakle oslanja na Weberovo shvaćanje o jednakovrijednim dimenzijama moći, ekonomije i kulture. Povijesne bi procese uvjetovale te tri »potencije« u promjenljivim odnosima, s težištem koje se bez empirijskog ispitivanja ne može utvrditi, jer tek rezultati istraživanja objašnjavaju koje »dimenzije« u određenoj povijesnoj konstelaciji imaju prednost. Prema Wehleru vještina je povjesničara prije svega u tome da što preciznije odredi međusobne složene odnose tih »potencija«. Wehler ističe da je *Gesellschaftsgeschichte*, svojom teoretskom orijentacijom, obranom interesa koji vode spoznaji i selekcijskim kriterijima, apstraktnija i zahtjevnija od dobro ispričanih biografija ili narativne kronologije događaja. Problem je, prema tome, kako spojiti analitičko-pojmovnu oštrinu s prozom razumljivom čitatelju.

Gesellschaftsgeschichte je dakle, prema Wehleru, »regulativna ideja«, empirički neostvariva »misaona utopija« (Weber). On kaže da *Gesellschaftsgeschichte* ima prednost pred drugim »paradigmama«, kao što je uspon nacionalne i ustavne države političkih povjesničara, teorija rasta neoklasične ekonomije i »nove« ekonomske historije, shema »socijalne nejednakosti« u sociologiji. To je, naime, svjesno ili naivno sužavanje, isključivanje važnih segmenata zbilje iz istraživanja. Zato bi složeni zahtjev *Gesellschaftsgeschichte* bio dobar korektiv. Uostalom, put k sintezi dužnost je povjesničara, jer bi inače prevladale krivotvorene popularne priče. *Gesellschaftsgeschichte* morala bi obuhvatiti što više dimenzija koje određuju tipične strukture jedne epohe. U tom pogledu, kaže Wehler, njegovo je djelo samo »predradnja«.²⁰

Svaki hrvatski povjesničar koji u svom istraživanju želi obuhvatiti što više elemenata određene društvene cjeline morao bi, uz Wehlerovo djelo, upoznati sasvim različit pokušaj sinteze Thomasa Nipperdeya u njegovoj »Njemačkoj povijesti 1800.—1866.«. Politička je povijest doduše u sre-

¹⁹ M. Gross, Ekumena historičara.

²⁰ Svoja načela o *Gesellschaftsgeschichte* Wehler je izložio u predgovoru svoje »Deutsche Gesellschaftsgeschichte«, ali i u brojnim člancima prije toga, primjerice: *Sozialgeschichte und Gesellschaftsgeschichte*, u: *Schieder-Sellin* (ur.), *Sozialgeschichte in Deutschland; Was ist Geschichte?* u zbirci svojih članaka: *Aus der Geschichte lernen?*, München 1988.

dištu pažnje, ali je povezana s ekonomijom, društvom i kulturom. Analiza je problema na »visokoj refleksivnoj razini«. Nešto je drukčiji i opširniji njegov nastavak njemačke povijesti za razdoblje 1866.—1918.²¹ Dosad je izišao prvi od dva sveska. Autor želi prikazati »totalitet životnih svjetova« koji bi obuhvatio »mnoge moguće historije« ekonomije, ustava, klasa i klasne borbe, industrije, svakodnevnoga života, mentaliteta i kulture. To bi imao biti obuhvatni pogled, jer »sve spada skupa [...] istina je cjelina«. Sam kaže da je morao postupiti prema sustavu ladica. Na početku su društvo i kultura, zatim država i politika; najprije prikazuje strukture, a zatim događaje. Međutim, Nipperdey nastoji istaknuti političko obilježje društva i kulture. Ironično kaže da to nije dovoljno onima koji »stara vremena« promatraju samo kritičkim očima. Pritom misli na bielefeldsku »školu«, s kojom je doduše i surađivao (zajedno s Kockom uredio je zbornik o teoriji i priči), ali se suprotstavio »historijskoj društvenoj znanosti« i polemizirao protiv njezinih »političko-pedagoških« tendencija. I u pogovoru I. sveska »Njemačke povijesti 1866.—1918.« kaže da ne shvaća to razdoblje kao prethistoriju suvremenih događaja, a to je kritika Kocke i Wehlera, te njihova načela da je nužno prikazati povijesni kontinuitet koji je doveo do nacizma.

Nipperdeyev je ideal da svako doba ima vlastitu vrijednost i smisao, da je »neposredno prema Bogu«, kako to kaže Leopold Ranke. Autor toga pokušaja sinteze ne smatra dakle potrebnim da čitatelju izloži svoje kriterije za obuhvaćanje svega što »spada skupa« i za izbor povijesnih činjenica za interpretaciju, kako to čini Wehler. Nipperdey impresivno i zanimljivo priča o različitim područjima društvenoga života, od stanovništva i obitelji do sustava obrazovanja, znanosti i umjetnosti, a njihova međusobna povezanost razabire se neizravnim putem iz opisa brojnih činjenica. Očigledno je i autorovo antropološko usmjerenje. Knjiga pokazuje put jednoga stručnjaka za političku povijest koji nastoji politički kompleks prikazati u njegovoj društvenoj sredini.

Uostalom, događajna politička historija više nije predmet istraživanja najboljih njemačkih povjesničara. Već su neki pripadnici starije generacije potkraj pedesetih godina krenuli prema prevladavanju tradicionalnih diobenih kategorija — političke i duhovne (Geistesgeschichte) historije na jednoj strani, a društvene i ekonomske na drugoj strani. Njemački povjesničari nisu nikada, kao grupa oko *Annales* te njihove kolege u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Državama, izbacili političku historiju. U Njemačkoj se nije pojavila ni »New Political History« okrenuta pretežno kvantifikaciji. No nastala je »politička socijalna« historija. Ona upotrebljava hipoteze koje se mogu kontrolirati, precizira pojmove i metode, bavi se odnosom politike i društva, širi svoje polje istraživanja. Proučavaju se ne samo primjerice strukture i ponašanja zastupnika u parlamentu ili birača, nego i političko držanje »malih ljudi«. U današnje vrijeme politika je prodrla u sve pore ljudskoga života, a to se nužno

²¹ Th. Nipperdey, *Deutsche Geschichte 1800—1866. Bürgerwelt und starker Staat*, 4. izd. München 1987.; isti autor, *Deutsche Geschichte 1866—1918 I. Arbeitswelt und Bürgergeist*, München, 2. izd. 1991.

odrazilo i u historiografiji. Briše se dakle granica između političke i socijalne historije, pa je i definicija političke historije izuzetno široka. Povjesničari koji pripadaju tom smjeru žele povezati političke, socijalne i idejne činjenice, no uglavnom se ne bave pitanjem sinteze s etiketama »Gesellschaftsgeschichte« ili »Historische Sozialwissenschaft« ili »integrativne« političke historije. U svakom slučaju okret prema integraciji postoji, jer se predmet istraživanja promatra s različitih aspekata. Hobsbawm je to usporedio s Picassoovim portretima koji pokazuju ljudski lik i s prednje strane i s profila.²²

Tradicionalna događajna politička historija nestala je dakle iz radova elite njemačkih povjesničara. Čak i tako izrazite političke teme kao što su biografije pripadaju zapravo socijalnoj historiji koja želi istraživati što brojnija područja ljudskoga života. Kao primjer može poslužiti djelo Lothara Galla, koji je prikazao »dostignuća i slabosti, veličinu i granice, uspon i pad« njemačkoga građanstva u svjetlu jedne njegove velike obitelji u devet generacija. To je obitelj Bassermann iz Mannheima, koju autor prati od razdoblja tridesetogodišnjega rata preko 200 godina do drugoga svjetskog rata. I u tom su djelu integrirani ekonomski, društveni, politički i kulturni aspekti u opisu sudjelovanja članova spomenute obitelji mlinara, gostioničara, trgovaca, industrijalaca, političara, znanstvenika, umjetnika u oblikovanju i razvoju južnonjemačkoga građanstva.²³

Socijalna historija kao »sektorska« disciplina postoji po novim istraživačkim temama, a često samo po imenu. Ona se više javlja u kombinaciji s drugim »sektorima«, pri čemu je mjesto socijalne historije u tom spletu vrlo različito. Ako je društvena strana istaknuta, onda je to ekonomski, politički ili kulturno usmjerena socijalna historija; ako to nije slučaj, onda je riječ samo o socijalnohistorijskom obojenju određene problematike, ili je ono »socijalno« samo apendiks primjerice ekonomske historije. Tom prilikom valja spomenuti »ekonomsku i socijalnu« historiju nastalu kao predmet na sveučilištima u Njemačkoj prije osamdesetak godina, kada se odijelila od historijske znanosti, nacionalne ekonomije i starije znanosti o državi. Definicija »ekonomske i socijalne« historije ne postoji, ona se temelji na konsenzusu onih koji se njome bave.

Metodski problemi te discipline mogu se ilustrirati konceptualnim poteškoćama izdavača priručnika o europskoj ekonomskoj i socijalnoj historiji Wolframa Fischera. Bilo mu je nemoguće uredno svrstati pojedina životna područja u određene jedinice. Stajao je pred problemom: treba li informacije o istraživanju obitelji smjestiti u dio o društvu u užem smislu ili o demografiji, jer je današnja Familiengeschichte u internacionalnim razmjerima nikla iz demografskoga ispitivanja. Što je urbanizacija? Pripada li dijelovima o demografskim, društvenim ili ekonomskim fenomenima? Što raditi s poduzetnicima? Oni nisu samo ekonomska

²² D. Langewiesche, Sozialgeschichte und politische Geschichte u: Schieder-Sellin (ur.), Sozialgeschichte in Deutschland.

²³ L. Gall, Bürgertum in Deutschland, Berlin 1989. Treba upozoriti da je Gall, uz ostalo, i autor biografije-bestsellera: Bismarck. Der weisse Revolutionär, Frankfurt/M. 1980. Do 1986. knjiga je doživjela šest izdanja.

kategorija nego i članovi određene društvene klase odnosno grupe u društvenoj hijerarhiji. Drugim riječima, dioba različitih predmeta istraživanja »ekonomske i socijalne« historije možda omogućuje poneku oštriju analizu, ali je istraživanje njihove povezanosti bliže povijesnoj zbilji.²⁴

Na toj se problematici vidi kako se pitanje sintetičkog pristupa, kako god se nazivalo, nužno rađa iz empiričkoga rada povjesničara. Složeniji predmeti istraživanja uvijek opet uzrokuju pokušaje upotrebe teorija i analitičkih instrumenata, odnosno jasno definiranih postupaka koji se mogu kontrolirati. Upozorila bih i na primjer austrijske »socijalne« historije koja je nikla iz starije »ekonomske i socijalne« historije, velikim dijelom skučene određenim političkim uvjetima prije 1945. Potkraj šezdesetih godina javio se novi trend, socijalna je historija zapravo izdvojena, dobila je izrazitiji lik, što se odrazilo u upotrebi kvantitativnih metodâ i sustavnom istraživanju masovnih izvora. Riječ je najprije o istraživanju obitelji s otvaranjem problema teorijâ i antropoloških modelâ. Posljedica je dijelom bila u prijelazu iz uglavnom demografskog istraživanja obitelji u historiju »svakodnevnoga života«.²⁵ Drugi sklop istraživanja jest historija grada, koja ima različite aspekte, a postoje i radovi u kojima se eksplicitno upotrebljavaju ekonomske teorije.²⁶ Valja spomenuti historiju radništva koja je tradicionalno nastala iz nekadašnjega austromarksizma, socijalnohistorijski usmjerenu suvremenu historiju (Zeitgeschichte) te kulturnu historiju. Iz istraživanja obitelji nastala je »nova« historija »svakodnevnoga života«, a sve više se oblikuje i historija žena.

Socijalna je historija dakle u Austriji »sektorska« disciplina koja je preuzela pitanje strukturiranja i teorija od društvenih znanosti, ali je pritom taj sektor rascijepan na nepovezana uža područja, doduše s pojedinim rezultatima na visokoj razini. Ovdje nije postojala diskusija o značenju sintetičkog pristupa ili o tome što bi socijalna historija mogla pridonijeti putu prema Gesellschaftsgeschichte. Neki autori smatraju to glavnim nedostatkom austrijske socijalne historije.²⁷

²⁴ W. Fischer, Sozialgeschichte und Wirtschaftsgeschichte, u: Schieder-Sellin (ur.), Sozialgeschichte in Deutschland.

²⁵ M. Mitterauer, O položaju ekonomske i socijalne historije u Austriji, Časopis za suvremenu povijest 2, 1975.; isti autor, Grundtypen »europäischer Sozialformen«, Stuttgart 1979.; M. Mitterauer, R. Sieder (ur.), Historische Familienforschung, Frankfurt/M. 1982.; J. Ehmer, Familienstruktur und Arbeitsorganisation im frühindustriellen Wien, Wien 1980.; J. Ehmer, M. Mitterauer (ur.), Familienstruktur und Arbeitsorganisation in ländlichen Gesellschaften, Wien 1986. Prijelaz iz historije obitelji u historiju »svakodnevnog života« te u »oral history« (usmena historija) vidi se iz serije autobiografija odnosno pripovijedanja sudionika pod uredništvom M. Mitterauera, Damit es nicht verloren geht, 1. svezak 1983.

²⁶ R. Banik-Schweitzer, G. Meissl, Industriestadt Wien. Die Durchsetzung der industriellen Marktproduktion in der Habsburgerresidenz, Wien 1983.

²⁷ J. Ehmer, A. Müller, Sozialgeschichte in Österreich, Traditionen Entwicklungsstränge und Innovationspotential, u: J. Kocka (ur.), Sozialgeschichte im internationalen Überblick; pokušaj odgovora na pitanje što integrira socijalnu historiju jest knjiga E. Bruckmüllera, Sozialgeschichte Österreichs, Wien—München 1985., koja obuhvaća razdoblje od prehistorije do Druge republike. Autor je smatra »studijom« za soci-

Teorija i priča

Sedamdesetih je godina u središtu diskusija bila definicija i primjena teorija. Osamdesetih se godina javila kritika koja je zahtijevala »povratak priče«. No u teoretski usmjerenih njemačkih povjesničara priča nije nikada sasvim nestala, jer nije prevladala »new social« ili »new economic history« koja je mogućnost solidnoga znanstvenog dostignuća svela isključivo na kvantitativne metode. Velik dio socijalnohistorijskih prikaza nije ni tablica ni događaj nego teoretski informirana argumentacija. U raspravi o teoriji i priči javila su se brojna suprotstavljena mišljenja. Čini se da alternativa »teorija ili priča« slabi u korist koncepcija o komplementarnosti obaju pristupa. Postoje različite definicije i teorije i priče, a prema tome i njihovih međusobnih odnosa.

Da bismo shvatili suvremene diskusije o tom pitanju, moramo se podsjetiti da je retorički model historiografije nastao u starom vijeku, a značajno je da od Aristotela do danas teče diskusija o odnosu historije priče i drugih vrsta naracije. U srednjem vijeku historija je bila *ars bene dicendi* ili *scribendi* (umjetnost dobrog govora ili pisanja), a u humanizmu *narratio rei gestae*. Humanisti su doduše počeli razmišljati o tome osniva li se *ars historica* samo na talentu autora ili bi morala biti podređena nekim pravilima, ali je historija ostala i dalje literarna vrsta. Prosvjetiteljima je bio važniji utjecaj kritičkoga uma na priču nego njezina istinitost. *Narratio* nije imala veze s istraživanjem koje se nije smatralo stepenicom za prikaz povijesnih činjenica. Umjetnost i znanost i dalje su se poistovjećivale sve do pojave historizma, kada je razriješena suprotnost između *narratio* i *cognitio*, pa je priča o povijesnom događaju, tj. »historia«, izgubila svoju autonomiju kao lijepa umjetnost i postala funkcijom istraživanja.²⁸ Posljedica metodskoga napretka kritike izvora bila je spoznaja da prikaz povijesnih događaja ne može počivati isključivo na literarnim sredstvima. Leopold Ranke proveo je promjenu paradigme od traženja istine putem umjetnosti pričanja do postignuća istine istraživanjem, ali uz prikaz njegovih rezultata umjetničkim sredstvima književnika. Wilhelm Droysen još je preciznije razradio mišljenje da je prikaz povjesničara u funkciji istraživanja. Tako su nastali uvjeti za historijsku znanost. Rezultati i metodizacija istraživanja odijeljeni su od svakodnevnoga iskustva. Postalo je očigledno da zdrav razum, a ni visoka naobrazba, nisu dostatni za solidnu povijesnu spoznaju. Povjesničar u prikazu svojih istraživačkih rezultata ostaje, međutim, pripovjedač događaja, djelatnosti »velikih ličnosti« i njihovih ideja, odbijajući svaku pomisao na teoriju, tada u smislu Hegelove spekulativne filo-

jalnu historiju Austrije. Kaže da se nekima možda čini »zastarjelom« jer se ne bavi dugotrajnim strukturama ni modnim trendovima kao što su historija »svakodnevnog života«, mladeži, žena. Autor obraća pažnju na ratove, revolucije, političke preokrete kao na faktore koji, uz ostalo, izazivaju društvene promjene.

²⁸ E. Kessler, *Das rhetorische Model der Historiographie*; G. Melville, *Wozu Geschichte schreiben? Stellung und Funktion der Historie im Mittelalter*; W. Hartwig, *Die Verwissenschaftlichung der Geschichtsschreibung und die Ästhetisierung der Darstellung*. Prilozi su objavljeni u zborniku: R. Koselleck, H. Ludz, J. Rüsen, *Formen der Geschichtsschreibung*, Nördlingen 1982.

zofije povijesti. Ipak su predstavnici narativne historiografije zastupali univerzalne povijesne teorije u smislu pogleda na svijet. Ranke je u svjetskoj povijesti vidio kretanje narodâ i pojedinaca prema ideji čovječanstva i kulture s neminovnim napretkom. Droysen je mislio da je svjetska povijest dinamika moralnih snaga, a Burckhardt, protivnik događajne historije, pretpostavljao je određenu konstitutivnu shemu univerzalnokulturnoga razvoja. Te su »univerzalije« (tada i danas) nužno ahistorijske, jer zanemaruju asimetrije vremenskih dimenzija, dakle posebnosti određenih povijesnih razdoblja, koje bitno utječu na povijesnu svijest.²⁹

Grupa oko *Annales*a reagirala je na događajnu historiju u varijanti francuskoga pozitivizma i usmjerila se prema istraživanju društvenih procesa. Diskusija o »histoire totale« nije se uglavnom bavila pitanjem definicije teorije u historijskom istraživanju. To su, međutim, pokušali uraditi pobornici bielefeldske »škole«, uvjereni da se kvaliteta rada povjesničara znatno poboljšava teoretskom refleksijom.

U diskusiji se mogu uočiti tri glavna pitanja: što je to teorija; u čemu je pozitivna strana upotrebe teorija u historijskoj znanosti i može li historijska znanost uopće postojati bez teorije. Jasno se pokazalo da je upotreba teorija u historijskoj znanosti različita i ne služi istoj svrsi.³⁰ Najviše se raspravljalo o definiciji teorije J. Kocke kao sistema pojmova i kategorija što služe proučavanju i objašnjenju određenih povijesnih fenomena a ne mogu se izvesti iz izvora. Nakon izbora područja istraživanja, te teorije reguliraju izbor činjenica koje će se ispitati jer utvrđuju što je u obavijestima izvorâ bitno za danu historiografsku temu. One omogućuju hipoteze za utvrđivanje odnosa i povezanosti istraživanih područja zbilje, koje se mogu kontrolirati. U sinkronom smislu teorije upućuju na istraživanje funkcionalnih i strukturalnih odnosa između pojedinih područja, a u dijakronom pogledu na uzročnosti, pokretačke snage, uvjete i posljedice promjene. Teorije pomažu pri vremenskom razgraničenju istraživanih fenomena i pri razlikovanju razvojnih razina i tokova. One omogućuju sinkronističke i dijakrone usporedbe. Teorije bi dakle imale pomagati sustavno strukturalno oblikovanje iskaza o predmetu istraživanja, njegovu preciznu analitičku identifikaciju i objašnjenje povezanosti istraživanih problema.

Kockin zahtjev za teoriju nema filozofsko ishodište, a oslanja se na Maxa Webera. On, dakle, želi pragmatičku upotrebu teorije radi istraživanja određenoga predmeta, a ne interpretaciju totalitarnoga povijesnog značaja. Prema tome, nužnost teorija proizlazi iz prakse historiografskog rada, a pitanje njihova spoznajnog dometa ostaje u pozadini. Kocka smatra da predmet istraživanja zahtijeva ograničenje izbora teorija.

²⁹ J. Rüsen, Wie kann man Geschichte vernünftig schreiben? Über das Verhältnis von Narrativität und Theoriegebrauch in der Geschichtswissenschaft, u: J. Kocka, Th. Nipperdey, Theorie und Erzählung.

³⁰ Iz zbornika J. Kocka, Th. Nipperdey vidi se da autori zastupaju vrlo različita gledišta što ih je pokušao sažeti W. Mommsen u svome prilogu: Die Mehrdeutigkeit von Theorien in der Geschichtswissenschaft, u istom zborniku.

Moguće su dakle različite teorije iz društvenih znanosti, njihova modifikacija i kombinacija teoretskih elemenata.³¹

Kocka je tim pristupom istraživanju postigao odlične rezultate. No kada je riječ o konzistentnosti njegove definicije teorije, neki kritičari smatraju da se ona ljulja između upotrebe teorija samo na heurističkoj razini (pri metodskim operacijama, kada se u svrhu odgovora na istraživačko pitanje potrebni izvori sustavno prikupljaju, klasificiraju i ispituje se sadržaj njihovih informacija) i sistematske upotrebe teorija. Prva bi bila u skladu s logičkim pozitivizmom, a druga bi se temeljila na određenoj kombinaciji Marxovih i Weberovih teza. Kocka se trudio da opovrgne kritiku eklektičnosti svojih postupaka i ostao je pri tome da teorije moraju biti primjerene predmetu istraživanja, dakle različite. Slično misli i Wehler, koji je doživio žestoke napade zbog želje za konzekventnom upotrebom teorija u svrhe kritike društveno-političkoga stanja u Njemačkoj. Tradicionalisti su mu predbacivali da je njegovo zalaganje za više teorije zapravo ideologija. U Wehlera se naime upotreba teorija nije ograničavala na instrumentalnu razinu, tj. na nužnost objašnjenja predmeta istraživanja, nego je imala obuhvatiti i razinu općih spoznaja s teoretskim i praktičkim ciljevima. Kritika je Wehleru predbacivala upotrebu heterogenih teorija koje prikrivaju osnovni pravac interpretacije, pretjerivanje u teoretskim eksplikacijama i zato slabljenje uvjerenosti argumentacije. Ipak je eklektičnost Wehlerove upotrebe teorija na različitim razinama i u različite svrhe omogućila približavanje teoretskoga modela i empiričke zbilje, kao što se vidi u njegovoj »Deutsche Gesellschaftsgeschichte«.

Teoretske koncepcije imale bi, dakle, zadaću da smisleno ograniče široko područje istraživanja, da strukturiraju sadržajne probleme tako da najvažniji budu obuhvaćeni i analizirani, čime se omogućuje istraživanje kontinuiteta i diskontinuiteta razvoja. Povjesničari ne žele preuzimati gotove modele i teorije iz društvenih znanosti, dakle globalne teorije. Njima treba referencijalni okvir koji se poklapa s kronološkim i geografskim ograničenjem izabranog predmeta istraživanja. Nitko ne zastupa mišljenje o homogenoj teoriji povijesti koja bi obuhvaćala teorije užega dometa.

S obzirom na žestoka suprotstavljanja oko upotrebe teorija, zapravo iznenađuje njihova malobrojnost. Ne ulazeći u objašnjenje sadržaja tih teorija, samo bih nabrojila neke od njih jer se o njihovoj primjeni najviše diskutiralo ili su pokazale dobre rezultate u pojedinim istraživanjima. Riječ je, dakle, o teorijama socijalne evolucije (mislim nasljednicama nekadašnje filozofije povijesti), o konjunktturnim ciklusima, o »dugim valovima«, o modelima rasta iz ekonomije, o teorijama modernizacije, o »organiziranom kapitalizmu« odnosno »socijalnom imperija-

³¹ Kocka je svoju definiciju teorije izlagao i branio u brojnim priložima. *J. Kocka, Sozialgeschichte; isti autor, Gegenstandsbezogene Theorien in der Geschichtswissenschaft*, u: *J. Kocka* (ur.), *Theorien in der Praxis des Historikers*, u posebnom svesku časopisa *Geschichte und Gesellschaft* 3, Göttingen 1977., Vidi i *H. U. Wehler, Anwendung von Theorien in der Geschichtswissenschaft*, u: *Kocka, Nipperdey, Theorie und Erzählung*.

lizmu«, o socijalizaciji, socijalnoj nejednakosti, oblikovanju klasa, o revoluciji. Bitno je uočiti da su sve te teorije upotrebljive samo za »modernu« razdoblje od 18. stoljeća dalje. Ostalo je otvoreno pitanje o teorijama za starija povijesna razdoblja. Pri teoretskom usmjerivanju važnu je ulogu imao nedogmatski i fleksibilni marksizam. Međutim, nakon pokušaja kombinacije nekih Marxovih inspiracija s onima Maxa Webera, postupno je prevladao oslon na ovoga posljednjeg.

Okret prema upotrebi teorija bio je velikim dijelom posljedica intelektualne klime nakon 1968. Tada je postojala spremnost za kritički obračun s njemačkom prošlosti i sa suvremenim društvom, za traženje povijesnih objašnjenja kretanja najnovijeg razdoblja. Debata o teoriji i praksi u historijskoj znanosti bila je dio protesta kao i tadašnje demonstracije. Znamo da je pokret 1968. postigao određene promjene, ali je uglavnom malaksao, i postupno su se javljali novi tokovi »postmoderne«. Glavnini čitalačke publike nikada nije bila bliska historija društvenih struktura i procesa, ona nije tražila ozbiljna objašnjenja povijesnih fenomena nego mogućnost svoje identifikacije s prošlosti putem njoj bliskih priča. »Postmoderne« struje u književnosti, arhitekturi, u likovnim umjetnostima, u filozofiji ograđuju se od uvjerenja da je moderni svijet jedina moguća zbilja, da je superioran predmodernom svijetu, da je tehnološki razvoj sredstvo napretka. Smatra se da društvene promjene postaju sve složenije i da ih čovjek više ne može kontrolirati. Prevladava, dakle, skepsa o mogućnosti napretka i raspoloženje »Fin de siècle«. Za razliku od »avangarde«, danas »postavangarda« misli da povijesno kretanje čovječanstva nije jednosmjerno. Za historiju je važna i »postmoderna« skepsa prema teoriji. U tom okružju ojačao je i pritisak publike i izazvao među brojnim povjesničarima napuštanje istraživanja društvenih procesa i struktura (ukoliko su se ikada time bavili) i okretanje zanimljivim povijesnim pričama.

Dakako, najnovija previranja u historijskoj znanosti izazvana su i unutarnjim a ne samo vanjskim uvjetovanostima. Krajnosti su širokoga dijapazona shvaćanja o tome kako pisati historiju na jednoj strani američka »new economic history« odnosno »social scientific history«, a na drugoj strani propaganda za historiju kao literarnu vrstu koja ne podnosi teorije i temelji se isključivo na priči. No definicije pojma »priča« vrlo su različite. Spomenuta usmjerenja u američkoj historiji, a u manjem stupnju i drugdje, temelje se na kvantitativnim metodama i nastoje svoje hipoteze statistički testirati. Taj se postupak odriče istraživanja povijesnoga okvira socijalnih, političkih i ekonomskih odnosa. Posljedica oslona isključivo na kvantifikaciju sa sofisticiranom upotrebom kompjutera jest u tome da pripadnici toga smjera obuhvaćaju sve uže i nevažnije probleme sve točnije, a relevantna povijesna kretanja gube iz vida. To se usmjerenje zapravo odijelilo od historijske znanosti, jer ostavlja po strani sve probleme koji ne odgovaraju upotrijebljenim teorijama, a njegov je jezik razumljiv samo stručnjacima. Nije dakle slučajno da su pobornici pripovijedanja a neprijatelji teorija navalili upravo na taj scijentizam. U Njemačkoj se, doduše, od sredine sedamdesetih godina razvijalo »kvantitativno historijsko socijalno« istraživanje, ali o pre-

moći »kvantifikatora« ili nekakva ekonomskog determinizma ili dogmatizma nema ni govora.³²

U tradicionalnoj historiji priča slijedi događaje koji se mogu opisati te im se pripisuje početak i kraj i razumljive djelatnosti ljudi. U teoretski orijentiranoj historiji prevladava argumentacija koja prekida priču pojmovnim razmatranjima. To zacijelo nije u skladu s literarnom ljepotom iskaza ali, prema mišljenju pobornikâ toga pristupa, povećava preglednost i racionalnost.³³ Ugođaj »postmoderne« proširio se u historiografiji u obliku skepse prema teoriji, odbacivanja kvantitativnih metoda, odustajanja od pojmovne jasnoće, zahtjeva za »elegantnu priču«. To je, dakako, krajnost, i zato valja istaknuti da postoje različita mišljenja o odnosu između teorije i priče, pa prema tome ima više definicija narativne strukture historijske znanosti. Prošireno je shvaćanje da se teorijama ne može postići spoznajni cilj, i da one imaju logički drugorazrednu funkciju, jer historiografiju obilježava struktura pripovijedanja. No između prvobitne priče i njezina kraja valja upotrijebiti teoriju kao ideju vodilju. Brojni povjesničari misle da se historija uopće ne može pisati bez određenoga teoretskog okvira, a razlika bi bila samo u tome je li njezina upotreba izričito naglašena i razrađena ili nije. Svaki se povjesničar pri interpretaciji izvora služi prethodnim znanjem u obliku teorije, a tko želi solidne rezultate neće se zacijelo odreći objašnjenja zašto je radio tako a ne drukčije. Narativno povezivanje vremenskih sljedova u tom pogledu nije dovoljno.

Pri strukturalnoj analizi nužne su teorije ili konstrukcija »idealnih tipova«, kao pojmovnog obuhvaćanja određene složene zbilje u istraživanju (M. Weber). Međutim, i u narativnoj historiografiji postoje brojni teoretski elementi. I narativni prikaz i teoretski modeli objašnjenja, prema tome mišljenju, elementi su povijesne spoznaje. Već na razini konstituiranja predmeta istraživanja različiti teoretski elementi imaju bitnu ulogu, jer svaki povjesničar prilazi istraživanju s određenom prethodnom odlukom da bi reducirao složenost problema i stvorio podlogu za izbor fenomena za istraživanje pod određenom perspektivom. Ta odluka uvijek postoji bez obzira na to hoće li se povjesničar poslužiti teorijama

³² Godine 1975. Centar za historijsko znanstveno istraživanje sveučilišta u Kölnu osnovao je »Quantum« koji izdaje časopis *Historical Social Research* i seriju *Historisch-sozialwissenschaftliche Forschungen*. Uska povezanost historijske znanosti i sociologije dolazi do izražaja primjerice u istraživanju historijske demografije, obitelji, kolektivnih biografija, izborâ. Od brojne literature vidi: J. M. Clubb, E. K. Schaub (ur.), *Historical Social Research. The Use of Historical and Process Produced Data*, Stuttgart 1980.; K. Jarusch i dr. (ur.), *Quantitative Methoden in der Geschichtswissenschaft. Eine Einführung in die Forschung, Datenverarbeitung und Statistik*, Darmstadt 1985.; K. Jarusch, D. Ruloff, *Historische Sozialforschung. Einführung und Überblick*, Stuttgart 1985.; H. Best, W. Schröder, *Quantitative historische Sozialforschung*, u: Cb. Meyer, J. Rüsen, *Historische Methode*, München 1988.; G. Botz, *Was gewinnt die Geschichtsforschung durch die Quantifizierung. Versuch einer Bestandsaufnahme und Bewertung internationaler Strömungen der quantifizierenden Geschichte*, u: H. Nagl-Docekal, F. Wimmer (ur.), *Neue Ansätze in der Geschichtswissenschaft*, Wien 1984.

³³ J. Kocka, *Zurück zur Erzählung? Plädoyer für historische Argumentation*, u: *Geschichte und Gesellschaft* 3/1984.

ili neće. Teoretski su konstrukti, dakle, heuristički plodan koordinatni sustav, misaona kičma analize i prikaza. Autori koji smatraju da su teorija i naracija komplementarne tvrde, dakle, da je načelno nemoguće istraživanje bez pretpostavljenoga pojmovnog okvira s pomoću kojega se iz mora činjenica odabiru one najvažnije prema određenom kriteriju. Svaki je događaj neiscrpan i ne može se potpuno opisati, a trebalo bi ga shvatiti kao pojedinačan slučaj općega. Usporedba, toliko važna za spoznaju, nije moguća bez pojmovnog sistema kao kritičke kontrole pretpostavljenih veza.

Neki autori koji se zalažu za komplementarnost priče i teorije razrađuju posebnu koncepciju priče koja nije samo puko utvrđivanje događaja nego i posebno oblikovanje i strukturiranje obavijesti o predmetu istraživanja. Zato posebnost historijske znanosti ne bi bila u jedinstvenom načinu objašnjenja, ni u metodi ili u teoriji, nego u jedinstvu narativne konstitucije obavijesti o predmetu istraživanja. Ta teza na temelju narativnoga kriterija dopušta samo vrlo restriktivnu upotrebu teorije. Za shvaćanje o »narativnom konstrukt« teorije su »pripovjedne skele« i »građevni planovi« priče. Naime, pričom te genetičkim pitanjem: »kako je zapravo nastalo?« povjesničar daje određenim posljedicama prošle ljudske djelatnosti smisao značajan za suvremenu praksu. Pritom bi narativni konstrukt omogućio vremensku i prostornu identifikaciju istraživanih činjenica, njihov početak, kraj i smisao. U obliku teorije narativni bi konstrukt izložio i opravdao odabran iskustveni sadržaj, vremensku sekvencu i značenje. Neki autori smatraju važnom narativnu upotrebu teorija, jer to odgovara asimetriji između prošlosti i budućnosti i razlikama između namjera i posljedica ljudske djelatnosti, a priče to kognitivno razrađuju jer opisuju kako je do toga došlo. Dakle, narativno jedinstvo historijske znanosti spriječilo bi eventualne teorije koje bi prošlost i budućnost shvatile kao jedinstvenu dimenziju povijesne zakonomjernosti (kao što je slučaj u marksizmu). Prošireno je i mišljenje da za historijsko istraživanje dostaju stroge metode utvrđivanja činjenica i njihova povezivanja bez vrijednosnih normi, a iz toga slijedi povratak na identifikaciju historije kao literarne vrste iz 18. stoljeća, dakako, na novoj razini.³⁴

Valja upozoriti da se kriza iskustva naracije pojavila pedesetih godina i u fikciji i u historiografiji kao sumnja u idealiziranu, krivotvorenu narativnu organizaciju iskustva o zbilji. Nije nastala samo »nova« historija nego i »novi« nenarativni roman, a u teoriji književnosti javila su se mišljenja o krizi priče kao krizi stvaranja iskustva.³⁵ Dakako, ni u fikciji ni u historiografiji nije došlo do kraja priče, pa su se javila mišljenja koja su je načelno opravdavala.

Posebno su filozofi nastojali svesti historiju na pripovijedanje o pojedinostima i na varijantu literarnog stvaralaštva. Nakon neokantovaca na prijelomu stoljeća, predstavnici analitičke filozofije zastupali su, u vri-

³⁴ Ovdje opisane teze elaboriraju pojedini autori u zborniku *Kocka, Nipperdey* od kojih su najzanimljiviji *J. Rüsen* i *Cb. Meyer*.

³⁵ *K. Stierle*, *Erfahrung und narrative Form. Bemerkungen zu ihrem Zusammenhang in Fiktion und Historiographie*, u: *Kocka, Nipperdey*.

jeme uspona »nove« socijalne historije, mišljenje da se objašnjenje u historiji postiže s pomoću naracije kao njezina unutrašnjeg principa, i da su zato nepotrebna objašnjenja koja prelaze taj okvir. Tako se rad povjesničara zapravo svodi na racionalnu poetsku praksu i zanemaruje se proces istraživanja. Ti su filozofi testirali svoja teoretska gledišta na tradicionalnoj historiji bez namjere da utječu na njezino mijenjanje. Zato logički pozitivizam apsolutizira metodu »razumijevanja« i »uživljanja« koja je dominirala u tradicionalnoj historiji, jer su se istraživale promjene povijesnih individualnosti.³⁶ Historiji se, dakle, pripisuje samostalnost prema društvenim i prirodnim znanostima, ali bi ona tako prestala biti znanost koja daje racionalno kontrolirane interpretacije o stvarnim povijesnim zbivanjima.

Valja istaknuti da se suvremena filozofija povijesti i literarna kritika u posljednje vrijeme intenzivno bave pitanjem naracije u prikazu povjesničara. Nekada je grupa oko *Annales* ustala protiv dramatizirane i romansirane događajne historije, a danas upravo to neke struje odlučno zastupaju i smatraju da samo narativni obrazac proizvodi informacije o povijesnom događaju. Filozofi, lingvisti, psihoanalitičari i književni teoretičari pokušali su povijesnu »priču« svesti isključivo na literarnu vještinu pisanja, dakle poistovjetiti povijesnost i znanost s pukom retorikom. Prema tome, historiografija bi se razlikovala od fikcije samo po žanru, kao primjerice roman od epa. Literarna je teorija u posljednje vrijeme razmatrala istinitost fikcionalne upotrebe jezika pozivajući se na činjenicu da su različite literarne vrste često imale veću ulogu od historiografije u oblikovanju povijesne svijesti. Dakle, »naratologija« je proširila svoju interpretaciju priče-fikcije i na historiografiju.³⁷

U vrijeme uspona socijalne historije pažnju je izazvala teza Haydena Whitea koji je historiografiju sveo isključivo na »literarni artefakt« posebne vrste s posebnim modusom prezentacije, na »verbalnu strukturu u obliku narativnoga proznog diskursa«. Isključivo iz oblika priče nastaje dojam zbilje. Ova se može spoznati samo putem svoje povezanosti s imaginarnim, kaže White. U svojoj »Metahistoriji« nastojao je sustavno upozoriti na »dubinsku strukturu historiografske imaginacije«. Historiografiji bi, prema Whiteu, bila nužna načelna razrada poetike a ne metode.³⁸

³⁶ Podatke o neokantovskim filozofima koji su na prijelomu stoljeća proglasili historiju »portretističkom« (idiografskom) disciplinom te o predstavnicima analitičke filozofije vidi kod Gross, *Historijska znanost*, 147—8, 282—4.

³⁷ B. Foley, *Telling the Truth. The Theory and Practice of Documentary Fiction*, Ithaca—London 1986.; M. de Certeau, *L'écriture de l'histoire*, 2. izd. Paris 1978.; isti autor, *Die Geschichte, Wissenschaft und Fiktion*, u: G. Schmid (ur.), *Die Zeichen der Historie. Beiträge zu einer semiologischen Geschichtswissenschaft*, Wien—Köln 1986.; V. Biti, *Die historiographische Fiktion als Herausforderung der Identität bzw. Differenztheorie*, i N. Pagon, *Zgodovina, Zgodovinopisje, fikcija*, oba rada u *Filozofskom vjestniku* 2/1991. (Ljubljana).

³⁸ H. White, *Metahistory. The historical imagination in nineteenth century Europe*, Baltimore—London 1973.; isti autor, *Problemi pripovedi v sodobni teoriji zgodovinopisja*, u: O. Luthay (ur.), *Vsi Tukididovi možje*, Ljubljana 1990.; F. M. Wimmer, *Geschichtsschreibung als literarische Kunst. Hayden Whites »Metahistory«*, u: *Nagl-*

Postoje i drugi autori sa sličnim mišljenjem. U svojoj knjizi o tome kako se piše povijest Paul Veyne je kritizirao grupu oko *Annales* i izjavio je da je historija »istinit roman s prazninama«. Istina je u tome što se ne smije izmišljati, historiografija je roman jer priča, a rupe su tu jer se ne može znati sve. On historiografiju svodi na dramatski zaplet koji naziva »intrigom«. Zato bi »objašnjenje« proizlazilo samo iz sposobnosti povjesničara da organizira uvjerljivu »intrigu«. ³⁹ Slično mišljenje izrazio je Golo Mann u svojoj biografiji Wallensteina. Taj odvjetak slavne obitelji književnikâ smatra da je historija umjetnost koja počiva na znanju »i ništa više od toga«. Kaže da je povjesničar pripovjedač o pojedinačnom, jer je svaki slučaj nešto drugo i može se razumjeti samo iz samoga sebe. Tako je Mann među malobrojnim povjesničarima koji još uvijek zastupaju tradicije njemačke idealističke historiografije. ⁴⁰ Mislim da historiografija kao literarna vrsta »i ništa više« ne može provesti u život svoje spoznajne zadaće na koje je obvezana kao i svaka druga znanost.

Čini se da pobornici pretvaranja historijske znanosti u literarnu vrstu nisu izazvali toliko uzbuđenja kao jedan od »apostola« socijalne historije, Lawrence Stone, koji je 1979. izjavio da s obzirom na stanje u historiografiji ne preostaje drugo nego povratak na priču. Zato ga je Hobsbawm usporedio sa sv. Pavlom, koji bi pozvao Efežane da se vrate obožavanju idola. ⁴¹ Međutim, Stone je na svoj način konstatirao nepobitnu činjenicu da se mnogi »novi« povjesničari vraćaju pripovijedanju, samo što se ono bitno razlikuje od onoga u tradicionalnoj historiji. Pri tom misli na antropološki usmjerene autore. Povratak priči izazvao je, prema Stoneu, slom »dogmatskih« struja kao što su »kliometričari« (prije svega američki ekonomisti), socijalni povjesničari »tvrde njuške« (»hard noses«) među koje vjerojatno ubraja i pripadnike bielefeldske »škole«, i povjesničari mentaliteta (posebno u Francuskoj). Metoda kvantifikacije s visoko tehniziranom uporabom kompjutera donijela je katastrofalno skromne rezultate. »Makroekonomski« model ekonomista-povjesničara Stone smatra izmišljotinom, a »znanstvenu« historiografiju, usmjerenu po sadržaju ekonomski-socijalno, po organizaciji strukturalno a po metodi kvantitativno, proglašava mitom.

Izgubivši iluzije o strukturalnim, kolektivnim i statističkim metodama sve je više »novih« povjesničara počelo sebi postavljati nova pitanja, prije svega o tome što se događalo u glavama ljudi. To su, dakako, pitanja koja se vraćaju pripovjedačkoj historiografiji, a zastupaju ih antropološki orijentirani autori povijesti »svakodnevnoga života«.

-Dočekal, Wimmer, Neue Ansätze; L. S. Kramer, Literature, Criticism, and Historical Imagination: The Literary Challenge of Hayden White and Dominick LaCapra, u: L. Hunt (ur.), The New Cultural History, Berkeley — Los Angeles 1989.

³⁹ P. Veyne, Comment on écrit l'histoire, Paris 1971.; isti autor, Kako pišemo zgodovino: pojem intrige i pogovor s P. Veynom; O. Luthar (ur.), Vsi Tukididovi moške.

⁴⁰ Na simpoziju o teoriji i priči došlo je između Manna i Wehlera do žestoke polemike objavljene u zborniku Kocka, Nipperdey o teoriji i priči.

⁴¹ L. Stone, The Revival of Narrative, Reflections on a new old history u: Past and Present 85 (1979.) (skraćeni prijevod na slovenski u zborniku O. Luthara); E. Hobsbawm, The Revival of Narrative, Some Comments, na i. mj. 86 (1980.).

Historijska antropologija i »svakodnevni život«

Istraživanje antropoloških činjenica u historiografiji ima dulju tradiciju u Sjedinjenim Državama, Engleskoj i Francuskoj, a u Njemačkoj je očigledno na početku u sedamdesetim godinama.⁴² Dotada se najviše raspravljalo o odnosu historije sa sociologijom, politologijom i ekonomijom. To osamdesetih godina više nije aktualno, jer je na prvo mjesto izbila kulturna antropologija. U socijalnoj se historiji u međunarodnim okvirima javila snažna tendencija napuštanja istraživanja struktura i procesa u korist »mikroskopskog« iskustva ljudi u uskom prostoru danoga svakodnevnog života. Mnogi zato upozoravaju da socijalna historija počinje gubiti svoj predmet i da klizi prema znanstvenoj beznačajnosti. Prema izjavama antropologa (etnologa) i antropološki usmjerenih povjesničara, historijska antropologija želi sveobuhvatno istraživati čovjeka u njegovoj fizičkoj i psihičkoj egzistenciji. Gruba podjela antropologije obuhvaća, uz biološku antropologiju, još i kulturnu antropologiju koja želi spoznaju čovjeka unutar svijeta što ga je stvorio te opisuje kulturne činjenice kao varijante ponašanja. Historijska socijalna antropologija istražuje odnos bioloških danosti i društvenih uvjeta. Historijska antropologija imala bi se baviti središnjim načelnim pitanjima o čovjeku, subjektu povijesti, kao stvaraocu i o onome što je stvorio. Ta »nova« antropologija nipošto ne bi bila »sektor« nego bi postavljala interdisciplinarne probleme. Ona pretendira na proširenje temelja historijskog istraživanja uopće, želi izvještaje o ljudskim iskustvima s povijesnim promjenama, a bitno joj je načelo povijesnosti čovjeka. To se gledište razlikuje od sistematske antropologije koja nastoji utvrditi konstante o čovjeku a u biti je ahistorijska. Značaj antropologije ne dopušta diobu na političku, kulturnu, ekonomsku i socijalnu dimenziju jer su njezin predmet istraživanja pojedine egzistencije i zajednice ljudi. Različite struje historijske antropologije, zvale se one »historijsko istraživanje ponašanja« (historische Verhaltensforschung), »historijska socijalna antropologija« ili »etnološka socijalna« historija, ističu interes za ponašanje čovjeka, a manje, ili nimalo, za strukture koje je stvorio. Vidjeli smo da je u »historijskoj društvenoj znanosti« upravo obratno. Zato historijska antropologija stavlja težište na metode »razumijevanja«, tj. na sustave znakova kojima se ljudi sporazumijevaju.

Ima različitih mišljenja o načelima historijske antropologije. Postoji etnohistorija i kulturna historija shvaćena kao strukturalna historija usmjerena prema društvenim znanostima, te istraživanje oblika ponašanja na širem prostoru i u duljem vremenskom razdoblju, pri čemu se fenomeni ponekad razmatraju izvan specifičnog vremena i njegovih promjena.⁴³ Najagresivnija varijanta historijske antropologije zapravo

⁴² Zato sam u svojoj Historijskoj znanosti (328—331) upozorila na odnos historije i antropologije, i to na »ahistorijsku« strukturalnu antropologiju. Suvremena historijska antropologija prevladala je to usmjerenje.

⁴³ M. Freeman, *Main Trends in Social and Cultural Anthropology*, London 1978.; F. R. Vivello, *Handbuch der Kulturanthropologie*, Stuttgart 1981.; H. Süßmuth (ur.), *Historische Anthropologie*, Göttingen 1984.; isti autor, *Historische Sozialwis-*

ruši temelje historije kao znanosti. To je historija »svakodnevnog života« koja u posljednje vrijeme obilježava diskusiju svojim borbenim pojmovima »kultura«, »iskustvo« i »svakodnevni život«.

Historijska antropologija temelji se na određenom pojmu kulture. Nije to visoka kultura (umjetnost, književnost, ideje, znanosti, religije) nego komunikacija na temelju spleta znakova (simbola), normi, iskustava što grupama ljudi (staležima, klasama, pripadnicima pojedinih zanimanja ili religija, stanovnicima određenog naselja) smisleno tumače zbilju i time utječu na njihove društvene odnose, na stvaranje kolektivnih životnih oblika, na mentalitete. Istražuju se sistemi znakova koji daju smisao pisanim tekstovima, društvenim normama, simbolima, umjetničkim djelima, usmenoj predaji, religiji, ritualima, običajima, zadovoljavanju potreba, radu, odnosima moći. No i socijalna se historija u posljednje vrijeme bavi kulturno-antropološki shvaćenom kulturom. To se vidi primjerice iz raširena istraživanja građanskoga oblika ponašanja, različitih mentaliteta, obiteljskog života i ostalih vrijednosti. Najvećim dijelom autori historije »svakodnevnog života« izjednačuju kulturu s ljudskim iskustvom. Predmet istraživanja nije im polagano mijenjanje kulturnih obrazaca i njihov prijelaz iz generacije u generaciju, jer se to ne može obuhvatiti rekonstrukcijom kratkotrajnog iskustva određene grupe, i to još isključivo s pomoću »razumijevanja«, nego je potreban sintetički pristup što ga preporučuje socijalna historija. Prema tom shvaćanju svako se područje ljudskoga života može istraživati kao struktura, a to vrijedi i za kulturu koja, dakako, sadrži i ljudsko iskustvo.⁴⁴

Antropološke teme kao izvještaji o elementarnim iskustvima ljudi doživjele su izuzetno proširenje u grupi oko *Annales* već prije više od dva deset godina djelima o prehrani, bolesti, ponašaju u različitoj životnoj dobi, obitelji i pojedinim grupama, o seksu, o svakodnevnom životu, o mentalitetima s težištem na podsvijesti, o strastima, vrstama govora, promjenama religioznosti, svečanostima.⁴⁵ Želi se, dakle, spoznati kako se *conditio humana* mijenja a ideal je »histoire de l'homme total«. »Nova« je francuska historiografija u tradiciji osnivača *Annales*, a zatim Braudela, uvijek imala snažne antropološke elemente i željela je integrirati »znanosti o čovjeku« i kretati se prema »histoire totale«, tj. što boljoj spoznaji dugotrajnih procesa, uključujući pritom i bitne antropološke teme. Međutim, upravo je historijska antropologija karakteristična za slom te koncepcije »histoire totale«. Nastala je, naime, »pointilistička«

senschaft und Historische Anthropologie, u: J. Rüsen, H. Süßmuth (ur.), Theorien in der Geschichtswissenschaft, Düsseldorf 1980.; K. R. Wernhart (ur.), Ethnohistorie und Kulturgeschichte. Ein Studienbehef, Wien—Köln 1986. U Njemačkoj postoji »historijsko istraživanje ponašanja«. Teze je razradio A. Nitschke, Historische Verhaltensforschung, Analyse gesellschaftlicher Verhaltensweisen. Ein Arbeitsbuch, Stuttgart 1981.

⁴⁴ J. Kocka, Historisch-anthropologische Fragestellungen — ein Defizit der historischen Sozialwissenschaft? Thesen zur Diskussion, u: Süßmuth (ur.), Historische Anthropologie.

⁴⁵ A. Burguière, L'Anthropologie historique, u: Le Goff, Chartier, Revel, La nouvelle histoire; M. Erbe, Historisch-anthropologische Fragestellungen der Annales-Schule, u: Süßmuth (ur.), Historische Anthropologie.

historiografija koja se ograničavala na »mrvice«, na male stanice života, na pojedini, a zato i na priče. To su francuske regionalne monografije koje obrađuju pojedine slučajeve i zapravo odustaju od pokušaja sinteze. S mnoštvom pojedinačnih istraživanja tekao je proces segmentacije i hipertrofije tehničkih postupaka, a zbog različitosti, pa i proturječnosti, pojedinih rezultata formulacija općih iskaza ili puta prema »totalnom objašnjenju« povijesnih odnosa određenog razdoblja i prostora zapravo je napuštena.⁴⁶

Slična struja kao u Francuskoj postoji i drugdje. Istražuju se jedinice maloga prostora, društvo u pojedinom gradu ili selu, pa i iskustva pojedinca. Ti antropološki *case studies* imali bi brojnošću pojedinih slučajeva stvoriti sliku o određenoj cjelini. No postoji i mišljenje da neki pojedini slučaj može biti reprezentativan za cjelinu.⁴⁷

Sa znatnim zakašnjenjem prema francuskoj i engleskoj antropološkoj historiografiji, takva se struja pojavila i u Saveznoj Republici Njemačkoj oko sredine sedamdesetih godina i razmjerno se brzo širila. Već sam upozorila da je to kretanje izraslo iz klime sumnje u racionalnost i humanost industrijskoga društva, u masovnu kulturu i suvremenu znatnost. Neokonzervativci, s ponekad snažnim »zelenim« ugođajem, traže navodni »zdrav svijet« predmodernoga društva koji im se čini blizak i odgovara oblikovanju njihova identiteta. U suprotnosti s ideologijom uspjeha i napretka (*success-story*) oni doživljavaju modernizaciju isključivo kao povijest patnji »maloga čovjeka«. Najvećem dijelu čitalačke publike prošlost može postati bliska samo pripovijedanjem. Zato mnogi populistički nastrojani autori pokazuju krajnje neprijateljstvo prema istraživanju struktura i procesa i upotrebi teorija, a pritom ne shvaćaju svoje mišljenje kao jednu od mogućnosti pristupa povijesti, nego kao isključivu alternativu, koja bi potpuno nadomjestila dosadašnje sintetičke pokušaje u socijalnoj historiji. Velik dio pisaca o »svakodnevnom životu«

⁴⁶ Najpoznatiji su bestselleri Emanuela Le Roya Laduriea o selu Montailou na Pirinejima kao »obećanoj zemlji zablude«, jer je to selo bilo posljednje koje je podržavalo katarsku herezu (Albigenzi). Na temelju inkvizicijskog registra, tj. izjava pojedinaca pri saslušanju, autor je uspio prikazati živu sliku svakodnevnoga života u tom selu. Objavio je i djelo o karnevalu u Romansu, krvavom događaju iz 1580. u jednom malom mjestu na jugu Francuske, prikazujući mržnju između pojedinih društvenih grupa. E. Le Roy Ladurie, *Montailou, village occitan de 1294 à 1324*, Paris 1976.; isti autor, *Le Carnaval de Romans*, Paris 1979. Antropološki pristup bitan je i za F. Braudela čije se »histoire totale« odrekao njegov učenik Le Roy Ladurie. No Braudel nastoji objasniti kako ekonomska kretanja preobražavaju biološki i društveni život ljudi (Civilisation matérielle, économie et capitalisme XV—XVIIIe siècle, 3 sveska, 1. izd. Paris 1980.), dok Le Roy Ladurie opisuje društvo uglavnom iz kuta ljudskoga iskustva.

⁴⁷ Velike su zvijezde toga kretanja Natalie Z. Davis (*Society and Culture in Early Modern France*, Stanford 1975.) i Carlo Ginzburg (*Sir i crvi. Kozmos jednog mlinara iz 16. stoljeća*, Zagreb 1989.). Riječ je o nazoru na svijet jednoga skromnog sjevernotalijanskog mlinara s pomoću kojega autor želi pokazati duhovni nemir u puku što su ga uzrokovale reformacijske ideje. On piše »mikrohistoriju« koja bi na temelju spoznaja o jednoj jedinjoj osobi omogućila »gustu mrežu« informacija. C. Ginzburg, C. Poni, Was ist Mikroggeschichte? u: *Geschichtswerkstatt* 6, 1985. (Göttingen). Svoja su shvaćanja Davis i Ginzburg ukratko izložili i u zborniku *Tb. K. Rabb, R. I. Rotberg* (ur.), *The New History. The 1980s and beyond*, Princeton 1981.

oduševljava se, dakle, pojedinostima iz predmodernoga života, otporima žrtava modernizacije, dakle iskustvima pripadnika širih slojeva, onih potlačenih, kojima se vlada, tih vječnih gubitnika. Oni se pritom služe tradicionalnim metodama, a sve to u sklopu postmoderne ideologije.⁴⁸

»Svakodnevni život« postao je skupni pojam za protivnike strukturalno usmjerene socijalne historije. Oni napuštaju uopćavanja, koja bi mogla poslužiti u susretu antropologije i historije radi povezivanja pojedinačnog s tipičnim. Zato priča o »svakodnevnom životu« najvećim dijelom ostaje na mikrorazini. Dominira »subjektivna« strana povijesti, istražuju se samo pojedini aspekti života onih koji su pogođeni povijesnim strukturama i procesima, a ne i strukture i procesi koji su uglavnom uzrokovali njihova stradanja. Optužuje se analitička historija da od samih struktura i procesa ne vidi čovjeka.

Kod mnogih su autora u središtu pažnje iskustva svakodnevnog života i obrasci njegova tumačenja koji se svode na koncept »kulture«. Oni žele svakodnevni život prikazati »iznutra« i »ođozdo«, a ne putem istraživačkih pitanja, pojmova i teorija. Oni se pozivaju na »istraživanje sudjelovanjem« ili na »terenu« (Feldforschung), na tradicionalan način rada etnologa koji neko vrijeme živi uglavnom među pripadnicima određene »primitivne« društvene grupe i nastoji ih »razumjeti« svojim simpatijama i suosjećanjem. Ti autori osuđuju »hladan pogled« analitičke historije i njezin teoretski pristup. Oni tvrde da mogu shvatiti istraživani svijet određenih ljudskih grupa isključivo njihovim vlastitim tumačenjima zbilje, njihovim tobože »urođenim teorijama«. Oni dakle vjeruju da postoji izravan put povijesnoj zbilji na temelju pripovijedanja onih koji su je doživjeli. Riječ je, dakle, o povratku na tradicionalnu historiju utoliko što se i ona bavila namjerama i djelatnostima ljudi a ne i njihovim uvjetovanostima, i to metodom »razumijevanja«. No razlika je ipak golema, jer je nekada bila riječ samo o istaknutim osobama i događajima vrijednim da ih potomstvo zapamti, a sada interes zaokuplja »mali čovjek« u svome skromnom uskom prostoru.

Historija »svakodnevnog života«, dakle, nema koncept sinteze raznolikih pojedinačnih priča o ljudskim životnim iskustvima. Ne postoji kriterij za zaključak koliko je pojedini slučaj reprezentativan za opće kretanje. Umjesto toga proširila se teza »gustoga opisa« (thick description). Ona je također nastala u etnologa koji su neko vrijeme živjeli zajedno s određenim grupama. »Gustim opisom« postiže se navodno promjer

⁴⁸ Interes pogotovu izazivaju životna iskustva radništva. U tom su pogledu utjecaj izvršila djela britanskoga (marksističkog) autora E. Thompsona, *Plebejske Kultur und moralische Ökonomie*, Frankfurt—Berlin 1980.; isti autor, *Das Elend der Theorie. Zur Produktionsgeschichtlichen Erfahrung*, Frankfurt/M. 1980.; S. Desan, *Crowds, Community, and Ritual in the Work of E. P. Thompson and Natalie Davis*, u: *Hunt* (ur.), *The New Cultural History*. I socijalni povjesničari koji istražuju društvene procese bave se različitim aspektima radništva. Zanima ih kako ti procesi djeluju na život, položaj i otpor radnika. Od velike serije o povijesti radnikâ i radničkog pokreta u Njemačkoj od 18. stoljeća dalje pod uredništvom G. A. Rittera zasad mi je poznata samo knjiga J. Kocke, *Weder Stand noch Klasse, Unterschichten um 1800*, Bonn 1990.

perspektive i određena sustavna razina. Prema tome, generalizacija ne bi bila poseban sustav nego bi se primjenjivala pri istraživanju pojedinog slučaja, a artikulirala bi se u samom opisu. Vlada uvjerenje da pojedinačno, tj. ono što nije važno za statistiku, može često više otkriti nego ono stereotipno što se ponavlja, i da se »gustim opisom« pojedinog događaja može konstruirati »fait total« i objasniti određeni društveni sustav.⁴⁹

Njemački povjesničari »svakodnevnog života« prije svega su uperili svoja koplja na bielefeldsku »školu« osuđujući njezine opće kategorije (primjerice: uloga, ekonomski rast, birokracija) i pripisujući joj shvaćanje jednosmjernog procesa modernizacije i industrijalizacije te zaboravljanje svakodnevnog života obespravljenih, pauperiziranih slojeva, grupa i žena. No poistovjećivanje ljudskoga iskustva i povijesne zbilje neprihvatljivo je i za brojne povjesničare koji ne podržavaju bielefeldsku »školu«, jer su jedno namjere i djelatnosti ljudi, a drugo su njihove posljedice. Samo dio povijesne zbilje može se svesti na ljudsku djelatnost i iskustvo. Historija »svakodnevnog života« ne pita kako ukupni instrumenti socijalizacije (primjerice školstvo, vojska, crkva, institucije socijalne politike) utječu na šire slojeve, jer se na ta pitanja ne može odgovoriti samo na temelju subjektivnih iskustava pojedinaca. Zato utjecaj ekonomskih i socijalnih struktura te mehanizam moći nije predmet istraživanja. Nemoguće je rekonstruirati povijesnu zbilju isključivo »iznutra«, određi se općih pojmova i ne postavljati pitanja reprezentativnosti rezultata postignutih u mikrohistoriji. Zadaća socijalne historije zacijelo je u tome da se postigne objašnjenje spleta struktura, iskustava i događaja.⁵⁰

⁴⁹ Kao primjer toga shvaćanja može poslužiti opis borbe pjetlova na Baliyu Clifforda Geertza koji je, čini se, imao važnu ulogu pri širenju teze o »gustom opisu« na historiju »svakodnevnoga života« svojom knjigom iz 1973. *C. Geertz, Dichte Beschreibung, Beiträge zum Verstehen kultureller Systeme*, Frankfurt/M. 1983.; *A. Biersack, Local Knowledge, Local History: Geertz and Beyond*, u: *Hunt* (ur.), *The New Cultural History*.

⁵⁰ Literatura o sukobu antropološke mikrohistorije i socijalne makrohistorije povjesničara koji se bave društvenim procesima vrlo je opsežna. Problemu odnosa socijalne historije i kulturne antropologije povećen je broj 3/1984. *Geschichte und Gesellschaft* u kojem *H. Medick* osuđuje »misionare u čamcu« (*Missionare im Ruderboot? Ethnologische Erkenntnisweisen als Herausforderung an die Sozialgeschichte*), tj. »historijsku socijalnu znanost«, i pokušava obrazložiti etnološke spoznaje kao izazov socijalnoj historiji. U istom broju odgovara mu *J. Kocka*, koji je nizom svojih priloga stajao na braniku socijalne historije. Isti autor, *Sozialgeschichte*; isti autor, *Sozialgeschichte zwischen Strukturgeschichte und Erfahrungsgeschichte*, u: *Schieder, Sellin* (ur.), *Sozialgeschichte in Deutschland*; isti autor, *Historisch-anthropologische Fragestellungen — ein Defizit der Historischen Sozialwissenschaft? Thesen zur Diskussion*, u: *Süssmuth* (ur.), *Historische Anthropologie*. *H.-U. Wehler* piše da historija »svakodnevnog života« nije kraljevski put k novim obalama nego zapravo lutanje i iluzija (*Alltagsgeschichte: Königsweg zu neuen Ufern oder Irrgarten der Illusionen?*, u: *Aus der Geschichte lernen?*). U svom pregledu novije socijalne historije u Saveznoj Republici Njemačkoj, *G. A. Ritter* obavještava o tom sukobu u: *J. Kocka* (ur.), *Sozialgeschichte im internationalen Überblick*; vidi i: *W. Schulze*, *Mikrohistorie versus Makrohistorie*, u: *Meyer, Rüsen* (ur.), *Historische Methode*; *H. Süssmuth*, *Historische Sozialwissenschaft und Historische Anthropologie*, u: *Rüsen, Süssmuth* (ur.), *Theorien in der Geschichts-*

Uz takvu mikrohistoriju »svakodnevnog života« postoje i mišljenja koja ne žele uništenje socijalne historije pa ni »historijske društvene znanosti«, nego njezino proširenje na istraživanje kulture. »Historijskoj društvenoj znanosti« predbacuje se »strukturalni funkcionalizam«, tj. pristup prema kojem su ljudi samo »marionete« struktura, a promjene se uočavaju samo ako se mijenjaju strukture. Međutim, to mišljenje ne želi istraživanje komunikativne djelatnosti svesti na perspektivu sudionikâ kako to čini spomenuta historija »svakodnevnog života«, niti poistovjetiti pojmove »svakodnevni život« i »iskustvo«. Prema tome, za socijalnu historiju, proširenu dimenzijama »kulture«, predmet istraživanja ne bi smio biti samo splet determinirajućih struktura ni samo perspektiva subjekata. Trebala bi se postići »dijalektika« uvjetovanosti te ljudskih odnosa i praktikâ. Takva se socijalna historija zato ne bi odrekla teorije. Pojam »svakodnevni život«, dakle, ne znači određeno mjesto ili predmet (primjerice jedna obitelj ili jedno selo), nego je to pristup socijalnohistorijskom istraživanju uvjetovanosti, djelatnosti i iskustava. Valja još spomenuti da taj pristup odbacuje diobu na »sektore«, jer su simbolične dimenzije kulture sastavni dio socijalnog, ekonomskog i političkog područja.⁵¹

Polemika između pripadnika socijalne historije usmjerene prema društvenim znanostima i povjesničara mikrokozma »svakodnevnog života« bila je osamdesetih godina žestoka. Kocka priznaje da se »historijska društvena znanost« kasnih šezdesetih i na početku sedamdesetih godina malo bavila dimenzijom iskustva i subjektivnim čimbenicima, i da su impulsi »svakodnevnog života« izazvali pozitivan preokret u tom smislu. Smatra da su i dalje velike opasnosti iracionalizacije historije »svakodnevnog života«, jer se povijesno kretanje ne može rekonstruirati isključivo iz povezanosti iskustava. Kockina je ocjena ipak da je spomenuta velika polemika stvar prošlosti.⁵² Može se zaključiti da je sukob mikrohistorije i makrohistorije znanstveno neplodan, i da bi bilo poželjno kada bi mikrohistorija postala element makrohistorije koji bi unapređivao spoznaju.

Istaknuta grana historijske antropologije jest historija žena. Na tom su području u toku posebno žestoke diskusije o kojima ću drugom prilikom morati dati šire obavijesti. S tim problemima trebalo bi da se upoznaju povjesničarke i povjesničari koji ne žele pisati isključivo »mušku« po-

wissenschaft; u zborniku *Nagl-Docekal, Wimmer* (ur.), *Neue Ansätze*, ima više priloga o toj temi. Za značenje historije »svakodnevnog života«, valja konzultirati djela: *R. Dülmen, N. Schinder* (ur.), *Volkskultur, Zur Wiederentdeckung des vergessenen Alltags* (16.—20. Jhdt), Frankfurt/M. 1984.; *A. E. Imhof*, *Die verlorenen Welten, Alltagsbewältigung durch unsere Vorfahren — und warum wir uns heute so schwer damit tun*, München 1984.; *A. Heller*, *Das Alltagsleben, Versuch einer Erklärung der individuellen Reproduktionen*, Frankfurt/M. 1978.; *C. Ginzburg*, *Spurensicherungen. Über verborgene Geschichte, Kunst und soziales Gedächtnis*, Berlin 1983.; *A. Lüdtko* (ur.), *Alltag. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen*, Frankfurt/M.—New York 1989.

⁵¹ *R. Sieder*, *Zur Theoriebedürftigkeit der neuen Alltagsgeschichte*, u: *Nagl-Docekal, Wimmer* (ur.); isti autor, *Struktur-Kultur-Alltag-Erfahrung, Sozialgeschichte in kulturwissenschaftlicher Erweiterung, Filozofski Vestnik* 2/1991.

⁵² *Deutsche Historiker/innen nach dem Fall der Mauer, Ein Gespräch mit J. Kocka, Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, 1/1992.

vijest. Generalizacija muškarca kao čovjeka postoji u svim društvenim znanostima. (Na engleskom »man« a na francuskom »l'homme« znači i muškarac i čovjek.)⁵³

Jasno mi je kakav utjecaj mogu imati te obavijesti u sredini u kojoj vrijedi pravilo o parovima dobro — zlo, ispravno — neispravno, dok se pluralizam smatra nečim stranim i nenormalnim. Neće li netko tko to čita reći da je nemoguće snaći se u tom šarenilu mišljenja i stvoriti odluku što se od toga može naučiti i primijeniti u istraživačkoj praksi? Ne bi li to bila isprika da se okrenu leđa »Europi« i piše dobra stara »događajna« historija, pogotovu zato što je ona omiljela kod publike? (To, dakako, ne bi mogla biti priča historijske antropologije, jer se ona bavi širim slojevima, a kod nas se želi čitati samo o »velikim ličnostima«.) Moje je osobno iskustvo da je upravo pluralizam »škola« (čiji pripadnici nikada nemaju identično mišljenje) plodno tlo za svježije ideje o tome kako poboljšati našu istraživačku praksu. Zato neka mi čitatelj/ica oprostí što zbog ograničena prostora zasad o tome ne pišem. Osjećam, dakako, obvezu da to što prije uradim.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE SUCHE NACH NEUEN WEGEN AUF DEUTSCHE ART

Das Gären in der deutschen Geschichtswissenschaft in den letzten 25 Jahren

Die Autorin befasst sich mit der Entwicklung der deutschen Geschichtswissenschaft nach dem Aufschwung der neuen sozial-historischen Strömungen die sich der traditionellen historistischen Ereignisgeschichte widersetzen. Sie schreibt über die Auffassungen und Resultate der Vertreter der »historischen Sozialwissenschaft« und der anderen Historiker die sich mit Sozialgeschichte befassen und über die Kritik dieser Strömungen durch Historiker die zur »Erzählung zurückkehren« und durch die »mikrohistorische« Alltagsgeschichte.

Diese Entwicklung wird durch drei Themenkreise erläutert. Zuerst wird von der Diskussion über das Verhältnis von »Sozialgeschichte« und »Gesellschaftsgeschichte«, vor allem aus der Sicht der Befürworter der »historischen Sozialwissenschaft« berichtet. Das zweite Thema ist die Diskussion über Theorie und Erzählung in der Geschichtswissenschaft mit Informationen über verschiedene Meinungen zu diesen Problemen. Weiter wird dann über den Einfluss der historischen Anthropologie und der Alltagsgeschichte in der Geschichtsschreibung im Sinne ihrer neuen Anregungen und Mängel berichtet. Die Autorin glaubt dass die Auseinandersetzung mit diesem Pluralismus ein fruchtbarer Boden für frische Ideen auch in der kroatischen Geschichtsschreibung sein könnte.

⁵³ Zato časopis što ga od 1991. izdaje grupa austrijskih povjesničarki nosi naziv *L'homme, Zeitschrift für feministische Geschichtswissenschaft*. H. Nagl-Dočekal, *Geschlecht-Macht-Geschichte, Zur Theorie der feministischen Geschichtswissenschaft, Filozofski Vestnik* 2/1991.